

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Του Καθηγητή ΣΩΤΗΡΗ ΑΓΑΠΗΤΙΔΗ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια στην τουρκική οικονομία εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί μέσα σε βραχύτατο χρονικό διάστημα πραγματοποιήθηκε, όχι απλή ανάκαμψη, αλλά αληθινή απογείωση από την αναιμική κατάσταση, στην οποία βρισκόταν για πολλά έτη.

Στο μελέτημα αυτό προσπαθούμε να δώσουμε μία εικόνα της πορείας που διέτρεξε η οικονομία της Τουρκίας από το 1980 και πέρα και να επισημάνουμε τη θέση της στις σχέσεις της με τις χώρες της περιοχής, καθώς και με τα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας.

Αρχίζουμε τη μελέτη μας με τις δημογραφικές εξελίξεις που είναι πολύ εντυπωσιακές, γιατί ταχύτατα διπλασιάστηκε ο πληθυσμός της χώρας αυτής, η δε προοπτική του προσεχούς μέλλοντος είναι να ξεπεράσει μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα όλες τις χώρες της Ευρώπης που ανήκουν στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως.

Επισκοπούμε, έπειτα, τα επιτεύγματα της περιόδου 1980-1984. αναλύουμε σύντομα το ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών και το ριψοκίνδυνο πείραμα που εφαρμόζει ο σημερινός πρωθυπουργός κ. Τ. Οζάλ, το οποίο, μέχρι τώρα τουλάχιστον, έχει επιτυχία, αφού, μέσα σε μια διεθνή συγκυρία στασιμότητας ή περιορισμένης ανακάμψεως, κατορθώνει και το σχετικά υψηλό ρυθμό ανόδου του Α.Ε.Π. να διατηρεί και τις σχέσεις με τις γύρω χώρες να προωθεί, τόσο στον τομέα των εμπορικών συναλλαγών, όσο και σε κείνο των έργων που αναλαμβάνουν οι τουρκικές τεχνικές εταιρείες. Γι' αυτό, ιδιαίτερος λόγος γίνεται στο κείμενο μας για τις θεαματικές προόδους που πραγματοποιήθηκαν στην ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων της Τουρκίας με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και

της Βορείου Αφρικής και για την υψηλή θέση που κατάκτησε η Τουρκία στην κοσμογονία που γίνεται σε έργα υποδομής στην περιοχή αυτή.

Δεν παραλείπουμε, βέβαια, να αναφερθούμε και στις αδυναμίες της τουρκικής οικονομίας, που οφείλονται είτε σε διαρθρωτικούς λόγους είτε στην ακολουθούμενη οικονομική πολιτική.

Η σχεδίαση της οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας, που βασίστηκε σε τέσσερα διαδοχικά πενταετή προγράμματα κατά την εικοσαετία 1963-1983, πήρε νέα μορφή. Αντί να καταρτιστεί νέο πενταετές για τα έτη 1984-1988 προτιμήθηκε να μεσολαβήσει ένα βραχύβιο - μονοετές - πρόγραμμα προπαρασκευαστικό της σταθεροποίησης της οικονομίας και, έπειτα, να βαδίσει η τουρκική οικονομία σε πενταετή προγραμματισμό. Γι' αυτό, το τελευταίο πρόγραμμα καλύπτει την πενταετία 1985-1989. Το αναλύουμε στα κύρια σημεία του, περιγράφοντας τους βασικούς στόχους του.

Ξεχωριστό κεφάλαιο της μελέτης μας αφιερώνεται για τη θέση της Τουρκίας στην Ε.Ο.Κ., με την οποία τελεί σε σχέση συνδέσεως, τώρα και 22 χρόνια. Η σύνδεση αυτή και, γενικότερα, οι καλές σχέσεις της Τουρκίας με τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες είναι ένας από τους παράγοντες της ταχείας ανόδου της τουρκικής οικονομίας.

Η τελευταία παράγραφος αναφέρεται στις εμπορικές συναλλαγές της Τουρκίας με την Ελλάδα, οι οποίες εξακολουθούν να είναι πολύ υποτονικές με κύρια αιτία την πολιτική ένταση που υπάρχει ανάμεσα στις δύο χώρες.

II. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Η Τουρκία είναι χώρα πολύ περισσότερο ασιατική παρά ευρωπαϊκή, αν λάβει κανείς υπόψη το μέγεθος των τμημάτων της που ανήκουν γεωγραφικά στις δύο Ηπείρους, την Ασία και την Ευρώπη. Από το σύνολο της επιφανείας της, που είναι 779,452 τετρ. χιλιόμετρα, μόνο 23.698 (Ανατολική Θράκη), δηλαδή κάτι λιγότερο από το 3 %, βρίσκεται στην Ευρώπη.

Μολονότι ο πληθυσμός της χώρας αυξάνεται με ταχύ ρυθμό, και σήμερα ακόμη η Τουρκία με τα 50 εκατομμύρια περίπου των κατοίκων της είναι αραιοκατοικημένη χώρα. Αναλογούν μόνο 15,5 κάτοικοι κατά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Σε σχέση με τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, με τις οποίες συνεργάζεται στενά, είναι η λιγότερο πυκνοκατοικημένη χώρα, συγκριτικά δε με την Ελλά-

δα, που έχει πυκνότητα 76 κατοίκων κατά τχμ. η διαφορά είναι 1 : 5 περίπου.

Ο φυσικός πλούτος και, γενικότερα, οι πλουτοπαραγωγικοί πόροι της Τουρκίας είναι αξιόλογοι, αλλά δεν έχουν αξιοποιηθεί επαρκώς μέχρι σήμερα. Γι' αυτό, παρά τον πλούτο της και το άφθονο ανθρώπινο δυναμικό της, παραμένει η φτωχότερη από όλες τις χώρες-μέλη του Ο.Ο.Σ. Α., γεγονός που φαίνεται τόσο στην κατά κεφαλή μερίδα του εισοδήματος, όσο και στην κατανομή της δαπάνης του σε κατηγορίες καταναλώσεως.

Η Τουρκία έχει πληθυσμό νέο και δυναμικό. Αυτό φαίνεται από το ρυθμό φυσικής αύξησεως και από την κατανομή του πληθυσμού της χώρας κατά κλιμάκια ηλικιών. Το καθαρό ποσοστό αναπαραγωγής, που ήταν τη δεκαετία του '60 2,85 % μειώθηκε μεν, τα τελευταία χρόνια, σε 2,1 %, αλλά και πάλι βρίσκεται στο επίπεδο των χωρών ταχείας πληθυσμιακής αύξησεως. Συνεπάγεται το διπλασιασμό του πληθυσμού μέσα σε 33 χρόνια μόνο. Υπολογίζεται ότι το έτος 2.000 ο πληθυσμός της Τουρκίας από τα 49,2 εκατ. που ήταν το 1983 θα φθάσει σε 70,7 εκατ. άτομα¹

Η ταχεία πληθυσμιακή αύξηση οφείλεται στην υψηλή γεννητικότητα που είναι τώρα 31 % και τη χαμηλή θνησιμότητα, μόλις 10 %. Αντίθετα, οι Δυτικοευρωπαϊκές χώρες έχουν πολύ χαμηλό ρυθμό αναπαραγωγής, γιατί, στο σύνολο τους, η γεννητικότητα ελάχιστα ξεπερνά τη θνησιμότητα. Μερικές, μάλιστα, απ' αυτές έχουν αρνητικό ρυθμό αναπαραγωγής, γιατί η θνησιμότητα ξεπερνά τη γεννητικότητα. Αυτό συμβαίνει ήδη με τη Δυτική Γερμανία, τη Δανία και τη Σουηδία, αναμένεται δε να ακολουθήσουν η Αυστρία, το Βέλγιο, η Ελβετία, η Βρετανία και η Ολλανδία.

Η αντίστροφη αυτή πορεία θα έχει σαν αποτέλεσμα να ξεπεράσει η Τουρκία τις σημερινές μεγαλύτερες σε πληθυσμό Χώρες της Δυτικής Ευρώπης, δηλαδή την Δυτική Γερμανία, την Ιταλία, την Βρετανία και τη Γαλλία. Οι πετέσσαρες αυτές χώρες θα υπολείπονται της Τουρκίας το 2000 κατά 15-20 %.

Σε σύγκριση με την Ελλάδα, η Τουρκία, που είχε το 1960 τριπλάσιο πληθυσμό περίπου, είχε το 1984 πενταπλάσιο (50 εκατ. έναντι 10). Το 2000 υπολογίζεται ότι ο τουρκικός πληθυσμός θα είναι επτά φορές περίπου μεγαλύτερος του ελληνικού (70,7 έναντι 10,6 εκατ.). Ενώ για την Τουρκία αρκούν 33 χρόνια για να διπλασιάσει τον πληθυσμό της, η Ελλάδα χρειάζεται 110.

1. Σημειώνουμε, ότι το εμφανιζόμενο μέγεθος πληθυσμού θεωρείται από πολλούς εξογκωμένο και υπογραμμίζεται, ότι σημαντικό τμήμα των κατοίκων (ίσως το 20 %) είναι αλλογενείς (Κούρδοι, Αρμένιοι, Έλληνες κ.λ.π.).

Σχετικά με την κατανομή του πληθυσμού κατά ηλικίες διαπιστώνουμε, ότι η Τουρκία έχει διογκωμένο το κλιμάκιο των νέων (μέχρι 15 ετών) και αραιό το κλιμάκιο των ηλικιωμένων (από 65 ετών και πάνω). Το πρώτο είναι 38 % του συνολικού πληθυσμού της χώρας (στην Ελλάδα 22 %) και το δεύτερο 4 % (στην Ελλάδα 13%). Για το έτος 2000 υπολογίζεται, ότι οι νέοι θα καταλαμβάνουν μικρότερο ποσοστό (31,7%) και οι ηλικιωμένοι μεγαλύτερο (5,5%).

Η προσδοκία επιβίωσης κατά τη γέννηση των Τούρκων είναι ακόμη χαμηλή σε σχέση με τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες και με την Ελλάδα (Τουρκία 62 έτη, Ελλάδα 73) και τούτο γιατί η Τουρκία, ενώ κατόρθωσε να μειώσει σημαντικά τη θνησιμότητα του πληθυσμού της και να μην υστερεί στον τομέα αυτό έναντι των προηγμένων χωρών (είναι 10 %ο), έχει ακόμη αρκετά υψηλή βρεφική θνησιμότητα (121 %ο), ενώ στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες έπεσε στο επίπεδο της γενικής θνησιμότητας. Το τελευταίο δεν το πέτυχε μέχρι σήμερα και η Ελλάδα, μολονότι έχει πραγματοποιήσει αξιόλογη πρόοδο μέσα στα τελευταία 40 χρόνια. Η σημερινή βρεφική θνησιμότητα της Ελλάδας είναι διπλάσια σε σχέση με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (18 %ο έναντι 9 %), βρίσκεται όμως σε μεγάλη απόσταση από την Τουρκία (18 %ο έναντι 110 %ο).

Εξελίξεις ενδιαφέρουσες παρουσιάζει ο τουρκικός πληθυσμός και στην κατανομή του στο χώρο. Τόσο οι εσωτερικές όσο και οι εξωτερικές πληθυσμιακές μετατοπίσεις σημείωσαν έξαρση μεταπολεμικώς και, κυρίως, τα τελευταία 25 χρόνια.

Αναφορικά με τις εσωτερικές μετατοπίσεις, διαπιστώνουμε ότι μόνο μέσα στην πενταετία 1970-75 μετακινήθηκαν από την ύπαιθρο και εγκαταστάθηκαν σε αστικά κέντρα 2,8 εκατ. άτομα. Ο ετήσιος ρυθμός αστικοποίησης είχε φθάσει το 5,9 %. Ύστερα όμως από το 1975 έπεσε στο 3,8 %. Ειδικότερα στις τρεις μεγαλύτερες πόλεις της χώρας, την Άγκυρα, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, ο ρυθμός είναι εντονότερος (4,9 %). Ο αστικός πληθυσμός της Τουρκίας καλύπτει το 45 % του συνόλου, ενώ στις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου αποτελούσε μικρό τμήμα (30 %) του τουρκικού πληθυσμού.

Η εξωτερική μετανάστευση των Τούρκων εξελίχθηκε σταδιακά. Κυρίως όμως από το 1960 άρχισε να σημειώνει έξαρση η μετανάστευση των Τούρκων σε ξένες χώρες. Συνεχίστηκε για 10- 15 χρόνια, σ' όλη την περίοδο της μεγάλης ζήτησεως εργατών στη Δυτική Ευρώπη και, κατά πρώτο λόγο, στη Γερμανία. Μέσα στα έτη 1961 - 73 μετανάστευσαν 790.289 τούρκοι εργάτες. Από το 1974 ο ρυθμός εξόδου στο εξωτερικό άρχισε να ελαττώνεται, λόγω της μεταβολής της οικονομικής συγκυρίας, για να αντιστραφεί τελικά η ενεργητική μετανάστευση σε βαθμιαίο επαναπατρισμό.

Την πτώση αυτή της τουρκικής μεταναστεύσεως προς τη Δυτική Ευρώπη αντιστάθμισε, κατά ένα μέρος, η μετανάστευση τούρκων εργατών προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής-στη μεγίστη τους αναλογία άρρενες - για να εργαστούν σε τουρκικές τεχνικές εταιρείες, που ανέλαβαν έργα σ' αυτές τις χώρες και κυρίως στη Λιβύη, τη Σαουδική Αραβία και το Ιράκ.

Υπολογίζεται, ότι πάνω από 2 εκατ. τούρκων μεταναστών ζουν σήμερα στο εξωτερικό. Απ' αυτούς οι περισσότεροι βρίσκονται σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης (85 % του συνόλου περίπου) και, ειδικότερα, στη Δ. Γερμανία (75 %).

Η δημογραφική πολιτική της Τουρκίας αρχικά ήταν ενισχυτική της πληθυσμιακής αυξήσεως. Μετά το 1960 όμως άλλαξε και ακολουθήθηκε αντίθετη κατεύθυνση. Η γεννητικότητα αφέθηκε να υποχωρεί βαθμιαία. Επειδή όμως, παράλληλα, και η θνησιμότητα σημείωσε κάμψη, χάρη και στα μέτρα δημόσιας υγείας, το καθαρό ποσοστό αυξήσεως συγκρατήθηκε σε υψηλό επίπεδο που δεν απέχει πάρα πολύ από το επίπεδο του 1960 (από 2,85% το 1960 έφτασε στο 2,06 % το 1983). Στη συγκράτηση της γεννητικότητας συνετέλεσε και η εξακολούθηση της παλαιάς τουρκικής συνήθειας να έρχονται σε γάμο οι γυναίκες σε πολύ νεαρά ηλικία (μέση ηλικία 17,7 ετών).

Από το 1960, που άρχισαν να καταρτίζονται στην Τουρκία προγράμματα οικονομικής αναπτύξεως, εντάσσεται στο σχεδιασμό και ένα είδος δημογραφικού προγραμματισμού. Σε κάθε νεώτερο πρόγραμμα, μάλιστα, ο προγραμματισμός της πληθυσμιακής αναπτύξεως γίνεται συνεκτικότερος. Το 1965 ψηφίστηκε ειδικός νόμος για το δημογραφικό προγραμματισμό. Κύριο αντικείμενο του είναι ο έλεγχος των γεννήσεων.

Ο πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας, σε λόγο του, που εκφώνησε στις 25 Ιουλίου 1981, τόνισε ότι ένας λόγος της ανεργίας που συνεχώς αυξάνει είναι η ταχεία πληθυσμιακή άνοδος και συνέστησε να επιδιώκει ο πληθυσμός λίγα και υγιή παιδιά. Από πολλές πλευρές, επίσης, υπογραμμίζεται η σκοπιμότητα της παράλληλης πορείας του μεγέθους του πληθυσμού προς την οικονομική ανάπτυξη.

Ως στόχοι για τις δημογραφικές εξελίξεις καθορίζονται για το έτος 2000 : γεννητικότητα 22 %ο, θνησιμότητα 8 %ο, ποσοστό καθαρής αναπαραγωγής 16 %ο, προσδοκία επιβιώσεως τα 70 έτη, βρεφική θνησιμότητα 40 %ο.

Στον τομέα της εσωτερικής μεταναστεύσεως, προγραμματίστηκε η αναχαίτιση της εξόδου από την ύπαιθρο μέσω της δημιουργίας συνθηκών συγκρατήσεως του πληθυσμού στα χωριά. Ειδικότερα προβλέπεται η διαμόρφωση των λεγομένων «αστικών χωριών», δηλ. χωριών με αστικά χαρακτηριστικά.

Με τη μελέτη των πληθυσμιακών προβλημάτων ασχολούνται διάφορα κέντρα ερευνών, με την άσκηση δε της δημογραφικής πολιτικής πολλά υπουργεία και αυτοτελείς δημόσιες υπηρεσίες. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι τα τελευταία χρόνια άρχισε να οργανώνεται η πληροφόρηση του κοινού στις πληθυσμιακές εξελίξεις και η διαπαιδαγώγηση του για δημογραφική συμπεριφορά που εξυπηρετεί τους γενικότερους οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους της χώρας.

III. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στην Τουρκία έκδηλη επιθυμία και προσπάθεια για ραγδαία οικονομική άνοδο, και, γενικότερα, για αναβάθμιση της υποστάσεως της χώρας μέσα στην ευρωπαϊκή και την διεθνή κοινότητα. Στη φιλόδοξη αυτή προοπτική προέχει η επιδίωξη να καταστεί η Τουρκία ο κύριος παράγοντας στο χώρο της Μέσης Ανατολής με συμβολή του γοργά αυξανόμενου πληθυσμού της και της επιθετικής εξωτερικής πολιτικής που ακολουθεί.

Η αξία των εξαγωγών που ήταν το 1980 2,9 δισ. δολλ. ανήλθε το 1981 σε 4,7, το 1982 σε 5,7 και το 1984 σε 7,3. Μέσα σε τέσσερα χρόνια δηλαδή (1980-84) η αξία των τουρκικών εξαγωγών αυξήθηκε κατά 2 1/2 φορές. Αλλά ο στόχος των 8,5 δισ. δολλ. για το 1985 φαίνεται ότι δε θα πραγματοποιηθεί.

Ένας άλλος τομέας, στον οποίο καταβάλλει η Τουρκία επίμονη προσπάθεια για ταχεία ανάπτυξη με στόχο την επικράτηση στον ανταγωνισμό με την Ελλάδα, είναι ο τουριστικός, όπου γίνονται μεγάλες επενδύσεις όχι μόνο τουρκικών αλλά και αραβικών κεφαλαίων. Αναφέρουμε, ενδεικτικά, τη ραγδαία άνοδο του αριθμού των διανυκτερεύσεων επισκεπτών της Τουρκίας κατά το 1983 (+52 %), σε εποχή που στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. ο τουρισμός είχε ύφεση (στην Ελλάδα - 6 %).

Οι επενδύσεις, που διενεργούνται σε έργα υποδομής και για τον εκσυγχρονισμό της τουρκικής οικονομίας, θα ήταν, βέβαια, πολύ μεγαλύτερες, αν το αμυντικό πρόγραμμα της χώρας δεν απορροφούσε σημαντικό τμήμα των διαθέσιμων κεφαλαίων.

Η διείσδυση στην περιοχή της Μ. Ανατολής βασίστηκε στην εύστοχη

αξιοποίηση των θρησκευτικών και των ιστορικών δεσμών που υπάρχουν μεταξύ των δύο πλευρών, αλλά και στην προσεκτική εξωτερική πολιτική που συντελεί να αναπτύσσει τις φιλικές της σχέσεις με όλες τις χώρες, αφού στις διενέξεις τους δεν παίρνει θέση και εκμεταλλεύεται με επιτυχία τις αγορές και χωρών που μεταξύ τους ερίζουν ή και φθάνουν σε πολεμική αναμέτρηση. Αυτό έγινε καί, γενικότερα, στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, κατά τη διάρκεια του οποίου τήρησε ουδετερότητα με συνέπεια ωφελήματα και από τις δύο πλευρές και, ειδικότερα, στο σύγχρονο πόλεμο Ιράκ - Ιράν, που αποκομίζει κέρδη κι από τις δύο μεριές.

Συγκεκριμένα, η Τουρκία, ενώ διατήρησε τις ανέκαθεν στενές της σχέσεις με το Ιράκ, προώθησε τις σχέσεις της με το Ιράν σε βαθμό που η τελευταία χώρα από εταίρος μικρής μάλλον σημασίας πήρε τα πρωτεία στις οικονομικές δοσοληψίες με την Τουρκία σε βάρος της Δυτικής Γερμανίας που έχει τώρα τη δεύτερη θέση στις τουρκικές εξαγωγές. Με μια συμφωνία που έγινε το 1983 μεταξύ Τουρκίας και Ιράν, προγραμματίστηκε ύψος εμπορικών συναλλαγών 2,5 δισεκατ. δολλαρίων, από τα οποία 1,2 δισεκ. δολλ. η αξία του εξαγομένου από το Ιράν πετρελαίου και 1,3 η αξία των γεωργικών και βιομηχανικών προϊόντων που θα εισάγει το Ιράν από την Τουρκία. Στη διάρκεια του 1984 ο στόχος των 2,5 δισεκ. ξεπεράστηκε και προσέγγισε τα 3 δισεκ. δολάρια. Το Ιράν, που συμμετείχε στις εμπορικές εξαγωγές της Τουρκίας κατά 5,8 % το 1981, ήδη το 1984 είχε συμμετοχή 14,4 %, που είναι λίγο μικρότερη από εκείνη που έχουν τρεις ισλαμικές χώρες μαζί (το Ιράκ, η Λιβύη και η Σαουδική Αραβία, σύνολο 16,9 %). Η συνεργασία όμως με το Ιράν δεν περιορίζεται στον εμπορικό τομέα. Κατά την συμφωνία, επεκτείνεται στο ναυτιλιακό, τον τηλεπικοινωνιακό κ.λ.π.

Μεταξύ Τουρκίας και Ιράν υπογράφηκε νέα συμφωνία την 21η Ιανουαρίου 1985, που προβλέπει, ότι οι εμπορικές συναλλαγές θα φτάσουν το 1985 στα τρία δισεκ. δολάρια. Η μεν Τουρκία ανέλαβε να προμηθευτεί από το Ιράν 6 εκατ. τόννους πετρέλαιο, αξίας 1,5 δισεκ. δολλ., το δε Ιράν να εισαγάγει από την Τουρκία, ως αντιστάθμισμα, χάλυβα και διάφορα άλλα βιομηχανικά προϊόντα. Η Τουρκία, επί πλέον, προσφέρθηκε να διυλίζει περσικό πετρέλαιο και να το εξάγει σε άλλες χώρες.

Η διατήρηση καλών σχέσεων με το Ιράκ, παράλληλα με την ραγδαία προώθηση των συναλλαγών με το Ιράν, φαίνεται και από τη νεώτερη συμφωνία Τουρκίας-Ιράκ (8 Αυγούστου 1984), η οποία προβλέπει την κατασκευή δεύτερου πετρελαιοαγωγού από το Ιράκ στο τουρκικό λιμάνι Γιουμουρταλούκ με δυνατότητα μεταφοράς 500-600.000 βαρελιών πετρελαίου την ημέρα.

Μέσα στα 5 χρόνια του πολέμου Ιράκ - Ιράν η αξία των εμπορικών συναλλα-

γών μεταξύ Τουρκίας και καθεμιάς από δύο αυτές χώρες ετεραπλασιάσθη σχεδόν. Παράλληλα προετοιμάζει η Τουρκία το έδαφος για να έχει προβάδισμα στην ανάληψη έργων αποκαταστάσεως μετά τη λήξη του πολέμου. Εξάλλου, η Τουρκία φιλοδοξεί να γίνει, ύστερα από τον πόλεμο αυτό, η κύρια εμπορική οδός των δύο χωρών για την Ανατολή και τη Δύση, ακόμη και την Αμερική.

Παράλληλα, και οι μεγάλες βιομηχανικές χώρες της Δύσεως δείχνουν εμπιστοσύνη στην τουρκική οικονομία και της παρέχουν σημαντικές ενισχύσεις. Αναφέρουμε την Ιαπωνία, που έδωσε διαβεβαιώσεις για μεγάλες επενδύσεις μέσω των Τραπεζών της, και την Ελβετία, που δε δίστασε να επένδυση 2,5 εκατομμύρια φράγκα στο μεγάλο φράγμα Αττατούρκ.

Ξεχωριστό είναι το ενδιαφέρον της Δυτικής Γερμανίας, που έφτασε να οργανώσει στο Μόναχο (Οκτώβριος 1984) ειδικό συμπόσιο, όπου υπογραμμίστηκε το γεγονός, ότι η Τουρκία προσφέρει πολιτική και οικονομική φερεγγυότητα.

Αλλά και οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης έχουν υπογράψει συμφωνίες με φιλόδοξες προοπτικές. Ειδικότερα η Σοβιετική Ένωση πρόσφατα (Δεκ. 1984) συνήψε συμφωνίες με πολύ μεγάλους εμπορικούς και επενδυτικούς στόχους. Αξιόλογες είναι και οι εμπορικές συμφωνίες με τη Ρουμανία και την Ανατολική Γερμανία.

Οι ξένες επενδύσεις συνδυάζονται, βέβαια, με την εισαγωγή συγχρονισμένης τεχνολογίας και την εμπορική δικτύωση στο εξωτερικό για τη διάθεση των νέων προϊόντων.

Η ραγδαία αύξηση των τουρκικών εξαγωγών οφείλεται σε τέσσαρες κυρίως παράγοντες : α) την απόκτηση ανταγωνιστικότητας, χάρη στη συμπίεση του κόστους παραγωγής, β) τον εξωτερικό δανεισμό που αξιοποιήθηκε, σε σοβαρό τμήμα, παραγωγικά, γ) τις φορολογικές διαρρυθμίσεις και στην απλούστευση των διαδικασιών, και δ) την εύστοχη αξιοποίηση, όπως είπαμε, των δεσμών με τις χώρες της περιοχής. Χαρακτηριστικό είναι ότι οργανώνονται ειδικά σεμινάρια για τη μελέτη των δυνατοτήτων προωθήσεως των οικονομικών σχέσεων της Τουρκίας με τις χώρες αυτές.

Ένδειξη των πρωτοβουλιών που αναπτύσσει η Τουρκία στον τομέα αυτό είναι το γεγονός, ότι συνήλθε την 15η Νοεμβρίου 1984 στην Κωνσταντινούπολη Ισλαμική Συνδιάσκεψη με συμμετοχή 40 χωρών και με στόχο την ίδρυση Ισλαμικής Οικονομικής Κοινότητας.

Δεν ήταν όμως μικρή η συμβολή και διαφόρων άλλων μέτρων που εφαρμόστηκαν για τη σταθεροποίηση της τουρκικής οικονομίας, καθώς και των όσων

επεβλήθησαν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, στο οποίο κατέφυγε τουρκική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της κρίσιμης θέσεως της οικονομίας της χώρας το 1980. Ήδη όμως η Τουρκία προσπαθεί να αναπτύσσει την εθνική της οικονομία χωρίς την εποπτεία και τη βοήθεια του Δ.Ν.Τ.

Σημειώνουμε, ότι η Τουρκία ανέπτυξε ικανοποιητικά τις σχέσεις της, ειδικότερα, με τα κράτη - μέλη της Ε. Ο. Κ., με την οποία έχει στενό σύνδεσμο (συμφωνία συνδέσεως 1963).

Επακόλουθο της καλής πορείας της οικονομίας ήταν η αύξηση του συναλλαγματικού αποθέματος. Από 700 εκατ. δολάρια το 1979 ανέβηκε σε 2.500-3.500 εκατομ. δολάρια το 1984- 1985. Εξελίξεις αξιόλογες διαπιστώνονται και στον ναυτιλιακό τομέα. Η τουρκική εμπορική ναυτιλία αυξάνεται με ετήσιο ρυθμό 16% τα τελευταία χρόνια. Ενώ ήταν ασήμαντη μέχρι πριν λίγο καιρό, διέθετε το 1984 χωρητικότητα 5,5 εκατ. τόννων. Ιδιαίτερα, ενισχύεται πυρετωδώς η ναυτιλιακή υποδομή (λιμάνια, ναυπηγοεπισκευαστικές δραστηριότητες, τηλεπικοινωνίες κλπ.), ετοιμάζεται δε και η λειτουργία ελευθέρων ζωνών σε τέσσερα λιμάνια της νότιας Τουρκίας. Εξάλλου, διαφαίνεται η πρόθεση να καταστεί η Κωνσταντινούπολη πρώτο ναυτιλιακό κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου.

Τα επιτεύγματα αυτά βοήθησαν να ανάκτηση η χώρα την αξιοπιστία της για άντληση δανειακών πόρων από ξένες πηγές. Ο εξωτερικός δανεισμός προσέγγισε τα 20 δισεκ. δολάρια (1985). Χάρη στα επιτεύγματα που πραγματοποιήθηκαν, η Τουρκία μπόρεσε να συνάψει διμερείς συμβάσεις που έχουν αντικείμενο κεφάλαια και πιστώσεις με ικανοποιητικούς όρους.

Παράλληλα με τις ευμενείς εξελίξεις, διαπιστώνει κανείς και μερικές αδυναμίες, που οφείλονται στην διεθνή συγκυρία, στην κάποια χαλάρωση των μέτρων λιτότητας μετά την επάνοδο στον κοινοβουλευτισμό, αλλά και στις πολιτικές εξελίξεις. Ειδικότερα :

α. Η χαλαρότερη μονεταριστική πολιτική είχε επακόλουθο την υποτροπή της πληθωριστικής γάγκρυνας. Ο ρυθμός πληθωρισμού που είχε κατεβεί από 100 % σε 25 % υπερδιπλασιάστηκε μέσα σε ένα χρόνο (από 25 % σε 52 %). Στον υψηλό πληθωρισμό συμβάλλουν τα μεγάλα ελλείμματα του δημοσίου τομέα που οφείλονται, κατά μεγάλο μέρος, στην ανεπάρκεια των φορολογικών εσόδων (ελάφρυνση φόρων). Ήδη όμως (Σεπτέμβριος 1985) σημειώθηκε μια σημαντική μείωση του πληθωρισμού (35-40%).

β. Η ανεργία επιμένει να κυμαίνεται σε υψηλά ποσοστά (περί το 20%) στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού. Η δημιουργία θέσεων στον αστικό τομέα

της οικονομίας υπολείπεται της αυξήσεως της προσφοράς εργατικού δυναμικού.

- γ. Η διατήρηση των υψηλών επιτοκίων χορηγήσεως πιστώσεων επιβαρύνει το κόστος παραγωγής και πλήττει τις επιχειρήσεις, αρκετές από τις οποίες οδηγούνται σε πτώχευση. Εξάλλου, η υστέρηση του ρυθμού αυξήσεως των τραπεζικών πιστώσεων έναντι του ρυθμού του πληθωρισμού δυσχεραίνει τις επιχειρήσεις στην επέκταση των δραστηριοτήτων τους.
- δ. Η αποφυγή ευθυγραμμίσεως των αμοιβών εργασίας με το ρυθμό του πληθωρισμού συμπιέζει τα πραγματικά εισοδήματα των εργαζομένων σε επίπεδα ανεπαρκή για την κανονική διαβίωση. Υπολογίζεται, ότι οι σημερινοί μισθοί (του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα) δεν καλύπτουν ούτε το 50 % της πραγματικής αγοραστικής δυνάμεως του εργατικού εισοδήματος του 1980. Η συμπίεση του ύψους των αμοιβών και η ολιγοπωλιακή κατάσταση της τουρκικής αγοράς συνεπάγονται υψηλά κέρδη.
- ε. Η αναστολή της ικανοποιήσεως των κοινωνικών διεκδικήσεων διαμορφώνει κατάσταση που πιθανόν να καταλήξει σε μελλοντικές αναταραχές.
- στ. Η ανεπάρκεια του πλεονάσματος των αδήλων πόρων έναντι των υποχρεώσεων για καταβολή τοκοχρεωλυσίων στα εξωτερικά δάνεια συντελεί στη διεύρυνση του ελλείμματος. Ειδικότερα, η κατά 28 % μείωση των μεταναστευτικών εμβασμάτων μεταξύ 1982 και 1983 είχε ως συνέπεια τη διόγκωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών κατά το 1983. Εν τούτοις, η Τουρκία κατόρθωσε να πλήρωσε το 1984 ολόκληρα τα οφειλόμενα τοκοχρεολύσια ύψους 3,3 δισ. δολλ. και, παράλληλα, να ενισχύσει την πιστοληπτική της ικανότητα, όπως φαίνεται από το γεγονός της άνετης συνάψεως εξωτερικών δανείων.
- ζ. Ο δημόσιος τομέας, που καλύπτει σημαντικό τμήμα της τουρκικής οικονομίας, εμφανίζει τρωτά που εκδηλώνονται στα δημοσιονομικά ελλείμματα και στην αύξηση του αριθμού των ελλειμματικών κρατικών επιχειρήσεων.
- η. Υφίσταται κάποια αβεβαιότητα για τις πολιτικές εξελίξεις, την οποία συνεπάγεται, αφενός, η μορφή της διακυβερνήσεως της χώρας (πολιτικοστρατιωτικό καθεστώς) και, αφετέρου, οι εσωκομματικές έριδες της παρατάξεως που κυβερνά.

Η νέα κυβέρνηση καταβάλλει κάθε προσπάθεια για να εξουδετερώσει τα τρωτά αυτά ή, τουλάχιστον, να αμβλύνει τις αδυναμίες της τουρκικής οικονομίας που συνεπάγονται. Ιδιαίτερη προσοχή δείχνεται για την εξυγίανση της

δημοσιονομικής καταστάσεως με τα μέτρα που λαμβάνονται για την απόδοση των εσόδων, ενώ, παράλληλα, θεσπίζονται μέτρα χαλαρώσεως των φορολογικών επιβαρύνσεων, την καταπολέμηση της γραφειοκρατίας κλπ.

Ειδικότερα στο θέμα των μισθών, δεν προσαρμόζονται μεν τα ονομαστικά τους επίπεδα στην ανοδική κίνηση του τιμαρίθμου, γιατί παρέχονται συγκρατημένες αυξήσεις (25% στην ιδιωτική οικονομία και 15% στο δημόσιο τομέα), αλλά ελαφρύνονται οι φορολογικές επιβαρύνσεις των χαμηλών και μεσαίων εισοδημάτων, ώστε να διαμορφώνεται ανεκτή αγοραστική δύναμη.

Ορισμένα προβλήματα που αντιμετωπίζει η τουρκική οικονομία δυσχεραίνουν την πραγματοποίηση των προβλέψεων του προγράμματος. Τέτοια είναι η επιδείνωση των πληθωρικών πιέσεων, τα περιοριστικά μέτρα των βιομηχανικών χωρών στις εμπορικές τους συναλλαγές με τρίτες χώρες, η χαμηλή παραγωγικότητα κλπ. Οποσδήποτε όμως, αναμένεται και για το 1985 αύξηση των εξαγωγών κατά 12 % (έναντι 20 % του 1984) και των ιδιωτικών επενδύσεων κατά 6 %.

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του ΟΟΣΑ (Μάιος 1985), οι πρόσφατες εξελίξεις της τουρκικής οικονομίας συνοψίζονται στα εξής :

1. Ο ρυθμός αυξήσεως του ΑΕΠ το 1984 ξεπέρασε τις προβλέψεις τόσο του ΟΟΣΑ (4 %) όσο και της τουρκικής κυβερνήσεως (4,7 %) και έφτανε 5,9 %, ύστερα από το 3-4% την περίοδο 1981-1983.
2. Ο πληθωρισμός κινείται με ρυθμό 50 % το χρόνο, δηλαδή επιδεινώθηκε η κατάσταση σε σχέση με το 1983-84 που είχε κατέβει στο 25 %. Ειδικότερα τα είδη διατροφής ανατιμήθηκαν κατά 61 %. Η εφαρμογή του φόρου προστιθεμένης αξίας και η πολιτική προστασίας του γεωργικού εισοδήματος είχαν δυσμενή επίπτωση στον τιμάριθμο.
3. Οι δημόσιες δαπάνες διογκώθηκαν εξαιτίας, κυρίως, των τοκοχρεωλυσίων του δημοσίου χρέους, αφενός, και της πολιτικής στηρίξεως των προβληματικών ιδιωτικών επιχειρήσεων και των τραπεζών, αφετέρου.
4. Η ανεργία έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις παρά τον ικανοποιητικό ρυθμό ανόδου του Α.Ε.Π.
5. Οι πραγματικοί μισθοί συμπιέζονται με ανιόντα ρυθμό (1981-1983 4-5%, 1984 9,8%).
6. Οι εξαγωγές αυξήθηκαν το 1984 σε 7,4 δισεκ. δολλ. από 5,7 το 1983 (+25 %) και 3 δισ. δολλ. το 1980. Η αισθητή αυτή βελτίωση οφείλεται στη διεθνή ανάκαμψη και στην επιτυχή εξαγωγική πολιτική της τουρκικής κυβερνήσεως.

7. Οι εισαγωγές αυξήθηκαν κι' αυτές, εξαιτίας της φιλελεύθερης πολιτικής που εφαρμόζεται. Οπωσδήποτε, συγκρατείται το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε χαμηλότερα επίπεδα.
8. Διαφαίνεται κάποια επίταση στην αυστηρή μονεταριστική πολιτική και τη δημοσιονομική πειθαρχία με σκοπό την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση του πληθωρισμού. Ο ΟΟΣΑ όμως φρονεί, ότι ακόμη περισσότερο συντελεστική θα ήταν η συγκράτηση του επιπέδου των αμοιβών εργασίας.
9. Διαπιστώνεται αυξημένη εμπιστοσύνη στις προοπτικές της τουρκικής οικονομίας με επακόλουθα, αφενός, την πρόθυμη παροχή εξωτερικών δανείων και, αφετέρου, τη μεγαλύτερη επιβάρυνση για τοκοχρεωλύσια, τα οποία ήδη απορροφούν το 15% των συναλλαγματικών εισπράξεων από τις εξαγωγές.

IV. ΤΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

Μία από τις μεγάλες αδυναμίες της τουρκικής οικονομίας ήταν η έντονη ελλειμματικότητα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών κατά την δεκαετία του 1970. Γι αυτό, κυρίως, η Τουρκία επικαλέστηκε τη βοήθεια των χωρών - μελών του Ο.Ο.Σ.Α., της Διεθνούς Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισμ. Ταμείου. Με τις ενισχύσεις που έλαβε και με τα μέτρα που εφάρμοσε, κατόρθωσε να ανταπεξέλθει στις μεγάλες δυσχέρειες που είχε. Η πιο εντυπωσιακή επιτυχία, πάντως, που είχε η Τουρκία στην οικονομική της πολιτική, ήταν η αξιόλογη προώθηση των εξαγωγών της. Μέσα σ' ένα χρόνο, 1980- 1981, η αξία των τουρκικών εξαγωγών αυξήθηκε κατά 62 %.

Το επόμενο έτος, 1981-1982, η αύξηση ήταν πολύ μικρότερη, 22%, το δε 1983 σημειώθηκε στασιμότητα, κυρίως γιατί εκάμφθη η απορροφητικότητα των πετρελαιοεξαγωγικών χωρών σε εισαγόμενα προϊόντα. Το 1984 πραγματοποιήθηκε νέο άλμα. Η αξία των εξαγωγών ξεπέρασε εκείνη του 1983 κατά 25 %. Από 5%, που ήταν το 1981, η αναλογία των εξαγωγών στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, ανέβηκε στο 15% το 1984. Η εξέλιξη αυτή φαίνεται στον παρατιθέμενο Πίνακα I, από τον οποίο, επίσης, προκύπτει, ειδικότερα, η ραγδαία αύξηση των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων. Το ποσοστό τους στο σύνολο των τουρκικών εξαγωγών από 36 % το 1980 έφτασε σε 63,3 %, το 1984, ενώ οι εξαγωγές γεωργικών προϊόντων, που κάλυπταν το 1980 τα 57,5% του συνόλου, περιορίστηκαν το 1983 στο 33,3%.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι (δισεκατομ. δολλ.)

	1980	1981	1982	1983	1984
ΕΞΑΓΩΓΕΣ	2,9	4,7	5,7	5,7	7,1
Βιομηχ. εξαγωγές	1,0	2,3	3,4	3,7	5,3
Γεωργ. εξαγωγές	1,6	2,2	2,1	1,9	1,8
ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ	7,9	8,9	8,8	9,2	10,8
Βιομηχ. Εισαγωγές	3,8	4,6	4,7	5,2	6,4
Πετρελαιοειδή	4,0	4,1	4,0	3,9	3,6
Γεωργικά είδη	0,1	0,1	0,2	0,1	0,8
Εμπορικό έλλειμμα	5,8	4,2	3,1	3,5	3,7

Το ισοζύγιο αδήλων συναλλαγών είναι πάντοτε ενεργητικό και το πλεόνασμα του συμβάλλει στη συμπίεση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών καλύπτεται με βραχυχρόνιες πιστώσεις και ενισχύσεις του Δ.Ν.Τ. Από την άποψη αυτή (δηλ. ως προς το μέγεθος του τελικού ελλείμματος) το καλλίτερο έτος ήταν το 1982, οπότε, χάρη κυρίως στη ραγδαία άνοδο των εξαγωγών, το έλλειμμα των τρεχουσών συναλλαγών περιορίστηκε σε 1.167 εκατ. δολ. και τούτο δε σχεδόν εξουδετερώθηκε από την καθαρή εισροή κεφαλαίων.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό σημείο του σκέλους των εισαγωγών είναι η ασήμαντη αξία των εισαγωγών γεωργικών προϊόντων, γεγονός που οφείλεται στην επάρκεια της τουρκικής γεωργικής παραγωγής για την κάλυψη της εγχώριας καταναλώσεως.

Ενδιαφέρουσες, επίσης, είναι οι μεταβολές που έγιναν, μεταξύ 1981 και 1984, στη γεωγραφική κατανομή των εισαγωγών και των εξαγωγών της Τουρκίας, όπως δείχνει ο παρατιθέμενος πίνακας ΙΙ.

Από τον πίνακα αυτό διαπιστώνει κανείς, ότι οι χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής αποτελούν τον πρώτο εμπορικό εταίρο της Τουρκίας με προβάδισμα, ανάμεσα τους, αρχικά του Ιράν και έπειτα του Ιράκ. Δεύτερος εμπορικός εταίρος, που ήταν πρώτος μέχρι το 1980, στις τουρκικές εξαγωγές, είναι η Ε.Ο.Κ., ανάμεσα στα κράτη - μέλη της οποίας προβάδισμα έχει η Δυτική Γερμανία, (10,5-11,4%), που υπολείπεται όμως του Ιράκ (1981, 1982 και 1984) και του Ιράν (1983 και 1984).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ
Γεωγραφική κατανομή του εξωτερικού εμπορικού (σε δισεκ. δολάρια)

	Εισαγωγές				Εξαγωγές					
	Εκατομύρια δολάρια	1981	1982	% στο σύνολο	Εκατομύρια δολάρια	1981	1982	% στο σύνολο		
	1984	1981	1982	1983	1984	1981	1982	1983	1984	
Χώρες ΟΟΣΑ	5561	47.9	50.1	48.5	51.7	3740	48.1	44.5	48.2	52.4
Χώρες ΕΟΚ	2974	28.2	25.6	28.1	27.6	2732	31.9	30.5	35.1	38.3
Γαλλία	243	4.5	3.0	2.4	2.3	201	4.6	3.4	3.2	2.8
Δ. Γερμανία	1172	10.5	11.4	11.4	10.9	1280	13.7	23.3	14.6	17.9
Ηνωμένο Βασίλειο	629	4.2	4.7	5.5	5.8	501	5.2	5.7	7.4	7.0
Άλλες χώρες ΟΟΣΑ	443	4.9	4.9	4.8	4.1	261	3.1	3.3	4.3	3.7
Ιαπωνία	2587	19.7	19.2	20.4	24.0	1008	16.2	13.9	13.1	14.1
Ελβετία	405	2.3	4.0	3.8	3.8	37	0.7	0.7	0.6	0.5
Ηνωμένες Πολιτείες	1073	6.6	9.2	7.5	10.0	368	5.7	4.4	4.1	5.2
Ανατολικές χώρες	949	9.4	4.8	8.7	8.8	284	7.0	5.6	4.3	4.0
Σοβιετική Ένωση	313	1.8	1.2	2.6	2.9	139	4.1	2.2	1.1	1.9
Μέση Ανατολής και Βορ.										
Αφρικής	3600	39.2	41.9	36.7	33.5	2852	41.1	45.0	41.1	40.0
Αλγερία	105	0.4	0.1	0.8	1.0	128	0.7	2.2	2.2	1.8
Αίγυπτος	4	0	0	0.3	+	141	1.5	2.5	1.2	2.0
Ιράν	1548	5.8	8.5	13.2	14.4	751	5.0	13.8	19.0	10.5
Ιράκ	943	17.5	16.0	10.3	8.8	934	11.9	10.6	5.6	13.1
Ιορδανία	5	0.3	0.1	0.1	+	108	2.1	1.8	1.9	1.5
Κουβέιτ	98	1.2	11.0	1.8	0.9	105	1.5	1.5	15.	1.5
Λίβανος	2	0	0.1	0	+	103	1.8	1.9	2.1	1.4
Σαουδική Αραβία	216	4.6	5.4	2.9	2.0	378	4.0	6.2	6.3	5.3
Συρία	18	0.2	0.2	0	0.2	62	2.7	1.1	1.0	0.9
Λοιπές χώρες	647	3.5	3.2	6.1	6.0	258	3.8	4.9	6.4	3.6
Σύνολο	10757	100.0	100.0	100.0	100.0	7134	100.0	100.0	100.0	100.0

Από τις άλλες περιοχές, αξιόλογη είναι η συμμετοχή στις εμπορικές συναλλαγές της Τουρκίας των σοσιαλιστικών χωρών της Ανατολικής Ευρώπης. Το ποσοστό συμμετοχής τους στις τουρκικές εισαγωγές υποχώρησε αισθητά το 1982, αλλά τα δύο τελευταία έτη έγινε ανάκαμψη χωρίς όμως και να επανέλθουν οι εισαγωγές της Τουρκίας από τις χώρες αυτές στο επίπεδο του 1981 (8,8 έναντι 9,4 %). Αντίθετα, οι τουρκικές εξαγωγές προς τις χώρες αυτές ακολούθησαν συνεχή κατιούσα πορεία (1981 7,0%, 1984 4,0%).

Οι Η.Π.Α. δεν έχουν ιδιαίτερα έντονη παρουσία στο εξωτερικό εμπόριο της Τουρκίας. Τα τελευταία χρόνια, στις μεν τουρκικές εξαγωγές διατηρούν σχεδόν σταθερή τη θέση τους (γύρω στο 5 % του συνόλου), στις δε εισαγωγές έχουν αυξήσει τη μερίδα τους σημαντικά (από 6,6% το 1981, σε 10,0 % το 1984).

Το εμπορικό έλλειμμα του 1984 (3.623 εκατ. δολλ.) καλύφτηκε, κατά ένα μέρος, από το πλεόνασμα των αδήλων συναλλαγών, και, έτσι, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διαμορφώθηκε σε χαμηλότερο κάπως επίπεδο σε σχέση με το 1983 (2,088 έναντι 2,123 εκατ. δολλάρια).

Πρέπει εδώ να τονιστεί, ότι η ικανοποιητική αυτή εξέλιξη πραγματοποιείται, παρά το γεγονός της φιλελευθεροποίησης του εξωτερικού εμπορίου της Τουρκίας (ελευθέρωσα εισαγωγή των περισσότερων ειδών από το εξωτερικό), με ταυτόχρονη όμως δασμολογική επιβάρυνση μερικών ειδών πολυτελείας, για να υποστηριχθούν πρόσφατα δημιουργηθείσες αντίστοιχες εθνικές βιομηχανίες.

Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, ότι ενθαρρύνονται, ακόμη, τόσο τα τουριστικά ταξίδια στο εξωτερικό (χορήγηση 1.000 δολλαρίων για κάθε ταξίδι), όσο και οι επενδύσεις σε ξένες χώρες (μέχρι ποσού 2 εκατ. δολλ. χωρίς άδεια της τουρκικής κυβέρνησης).

V. ΤΟ ΠΕΙΡΑΜΑ ΟΖΑΛ

Ο σημερινός πρωθυπουργός της Τουρκίας, Τουργκούτ Οζάλ, εχρημάτισε οικονομικός σύμβουλος στην τελευταία κυβέρνηση Ντεμιρέλ, όπως και στο στρατιωτικό καθεστώς. Πρωτύτερα, τις αρχές της δεκαετίας του '70 (1971 - 1973) είχε υπηρετήσει στη Διεθνή Τράπεζα. Κατά την πρώτη του θητεία, ως συμβούλου της κυβέρνησης Ντεμιρέλ, δεν μπόρεσε να εφαρμόσει το πρόγραμμα που σχεδίασε, γιατί δεν του το επέτρεψαν οι συνθήκες της πολιτικής

αστάθειας. Στην διάρκεια όμως του στρατιωτικού καθεστώτος, και συγκεκριμένα τα δύο πρώτα χρόνια (1980- 1982), κατόρθωσε να επιβάλει τις υποδείξεις του και να πετύχει να θεσπισθούν ορισμένα μέτρα που έδωσαν θεαματικά επιτεύγματα.

Τα κυριότερα αποτελέσματα της οικονομικής πολιτικής που υπέδειξε ο Οζάλ ήταν η χαλιναγώγηση του πληθωρισμού, ο ρυθμός του οποίου επιβραδύθηκε αισθητά (κατέβηκε στο 25 %), η συμπίεση ή και η εξάλειψη των ελλειμμάτων της δημόσιας διαχείρισεως και η ταχεία άνοδος του εθνικού εισοδήματος και των άλλων οικονομικών μεγεθών, ειδικότερα δε των εξαγωγών.

Ο Τ. Οζάλ, ένεκα διαφωνίας με την κυβέρνηση, αποχώρησε από τη θέση του οικονομικού συμβούλου και ίδρυσε πολιτικό κόμμα, το «Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας», έλαβε μέρος στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1983, τις οποίες κέρδισε και αναδείχτηκε πρωθυπουργός.

Ως ηγέτης της υπό στρατιωτική εποπτεία τουρκικής κυβερνήσεως εφαρμόζει ένα μεταβατικό πρόγραμμα που έχει ιδιότυπο χαρακτήρα, γιατί συνδυάζει την αυστηρή νομισματική πολιτική με την απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου. Όπως δήλωσε ο ίδιος ο τούρκος πρωθυπουργός στην Wall Street Journal (25-7-1984), είναι μονεταριστής και υποστηρικτής των οικονομικών της προσφοράς, τάσσεται κατά της αναμίξεως του κράτους στον ιδιωτικό επιχειρηματικό τομέα και ευνοεί την ιδιωτικοποίηση πολλών από τις 180 επιχειρήσεις που ελέγχει το τουρκικό δημόσιο.

Πρόκειται για ένα πρόγραμμα φιλόδοξο, αλλά και ριψοκίνδυνο, το οποίο, στην πρώτη φάση της εφαρμογής του, φαίνεται να σημειώνει επιτυχία. Οπωσδήποτε όμως, δεν παρουσιάζει θεαματικά επιτεύγματα, όπως συνέβη με την οικονομική πολιτική της πρώτης διετίας του στρατιωτικού καθεστώτος, οπότε, ως οικονομικός σύμβουλος, πέτυχε να προωθήσει πολύ ικανοποιητικά την τουρκική οικονομία.

Χαρακτηριστικά στοιχεία της ριψοκίνδυνης οικονομικής πολιτικής της κυβερνήσεως Οζάλ είναι : η δραστική υποτίμηση της τουρκικής λίρας έναντι του δολλαρίου (-43 %), η απελευθέρωση των επιτοκίων με συνέπεια την άνοδο του τόκου των καταθέσεων σε 52 %, η δυνατότητα να δανείζονται οι επιχειρήσεις σε συνάλλαγμα και η δραστηριοποίηση, με διάφορα μέτρα, των κλάδων της παραγωγής.

Επακόλουθα της πολιτικής αυτής είναι : η ικανοποιητική άνοδος του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, η αύξηση της παραγωγής και της απασχολήσεως,

η συγκράτηση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου (σε 2,9 δισεκ. δολ. από τα 5 δισεκ. του 1980), η μεγαλύτερη εξωστρέφεια της τουρκικής οικονομίας (εξαγωγές + 32 % με προβάδισμα στις βιομηχανικές που καλύπτουν ήδη το 75 % του συνόλου, ενώ οι εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 8 % παρά την απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου), η χρησιμοποίηση των ιδίων κεφαλαίων από τις επιχειρήσεις λόγω του υψηλού επιτοκίου των χορηγήσεων (53 - 80 %) και η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων και δη από τις αραβικές χώρες.

Ασθενείς πλευρές της εφαρμογής των μέτρων της πολιτικής αυτής είναι: η αντιστροφή του ρυθμού του πληθωρισμού, ο οποίος σχεδόν διπλασιάστηκε μέσα στο 1984 (ανέβηκε στο 52 %), η συμπίεση του εισοδήματος των εργαζομένων και των ομάδων του πληθυσμού που έχουν σταθερά εισοδήματα. Σχετικά όμως με το ύψος του πληθωρισμού, οι κυβερνητικοί αποδίδουν την ανιούσα πορεία του στην πολιτική των προκατόχων τους.

Στις προβλέψεις για το μέλλον υπάρχει διάσταση γνώμων : οι μεν αισιόδοξοι πιστεύουν, ότι τα ευμενή επακόλουθα, που σημειώσαμε, θα ενισχυθούν, ενώ τα δυσμενή θα απαμβλυνθούν ή και θα εξουδετερωθούν, οι δε απαισιόδοξοι - επικριτές υποστηρίζουν, ότι η οικονομία δε θα αποφύγει τον κίνδυνο καταρρέυσεως.

Στον τομέα των επενδύσεων, πάρθηκαν δραστικά μέτρα για να προσελκυσθούν ξένα κεφάλαια. Ειδικότερα για την εισαγωγή κεφαλαίων και τη διενέργεια επενδύσεων από τις αραβικές χώρες, θεσπίστηκαν δελεαστικά κίνητρα, ισχυρότερα από τα ισχύοντα γενικά και ευρύτερα σε έκταση. Πέρα από τα ευεργήματα που χορηγούνται σε όλους τους ξένους, δηλ. του ελεύθερου επαναπατριισμού, σε τρέχουσες συναλλαγματικές τιμές, των κερδών και του προϊόντος της πωλήσεως ή διαλύσεως της συσταθείσης επιχειρήσεως, στους Άραβες, ειδικά, δόθηκαν τα προνόμια που παρέχονται στους τούρκους υπηκόους. Έχουν, δηλαδή, οι Άραβες τη δυνατότητα να συγκροτούν επιχειρήσεις στην Τουρκία με ιδιοκτησία τους 100 %, ενώ οι άλλοι ξένοι επενδυτές δεν μπορούν να υπερβούν το 49 %. Η προνομακική αυτή μεταχείριση ώθησε τη Σαουδική Αραβία να ζητήσει την ίδρυση στην Τουρκία ιδιωτικής εταιρείας χρηματοδοτήσεων. Σημειώνουμε, ότι η έλξη αραβικών και δυτικών τραπεζών στην Τουρκία ενθάρρυναν την κυβέρνηση της χώρας για να επιδίωξη να γίνει η Κωνσταντινούπολη διεθνές τραπεζικό κέντρο.

Η έλξη Αράβων είναι έκδηλη στους τομείς του τουρισμού, της βιομηχανίας, της γεωργίας και της ναυτιλίας. Ιδιαίτερος στρέφονται προς την τουριστική αξιοποίηση παραθεριστικών περιοχών στις ακτές του Αιγαίου Πελάγους. Οι Άραβες επενδυτές προέρχονται από τη Σαουδική Αραβία, τη Λιβύη και το Κου-

βέϊτ. Στην προσπάθεια της να προσελκύσει ξένα κεφάλαια η τουρκική κυβέρνηση απλουστεύει, συνεχώς περισσότερο, τις σχετικές διαδικασίες, και ενισχύει τα κίνητρα προσελπίσεως.

Ο Ο.Ο.Σ.Α., στις δύο τελευταίες ετήσιες εκθέσεις του για την Τουρκία, έλαβε ευνοϊκή θέση στην κριτική του τη σχετική με την οικονομική πολιτική της κυβερνήσεως Οζάλ. Στις προβλέψεις, στις οποίες προβαίνει, εκφράζει αισιοδοξία για το μέλλον, προεξοφλώντας βελτίωση της οικονομικής καταστάσεως κατά το 1984 και το 1985 σε σύγκριση με το 1983 και, ειδικότερα, στο θέμα του ρυθμού ανόδου του Α.Ε.Π., το μέγεθος των εξαγωγών (ανιούσα πορεία) και του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου (κατιούσα πορεία). Στις συστάσεις για τα ενδεικνυόμενα μέτρα, υποδεικνύει :

- α. τη συνέχιση της οικονομικής φιλελευθεροποιήσεως, αλλά και της πολιτικής της λιτότητας,
- β. την καταπολέμηση του πληθωρισμού με εξαιρετικά αυστηρή εισοδηματική πολιτική,
- γ. την πραγματοποίηση οικονομιών στο δημόσιο τομέα.
- δ. την θέσπιση κινήτρων για την ενθάρρυνση της αποταμιεύσεως. ,
- ε. τη λήψη προσφορών μέτρων για την συμπίεση του κόστους παραγωγής, και
- στ. την καταβολή προσπάθειας για την αύξηση των φορολογικών εσόδων.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο όμως είναι αυστηρότερο στις κρίσεις του για την πορεία της τουρκικής οικονομίας. Ανησυχεί για την αναζωπύρωση του πληθωρισμού, τον οποίο αποδίδει στην αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας, κατά παράβαση των συμφωνηθέντων. Οπωσδήποτε, η συνέχιση της δανειοδοτήσεως από το Δ.Ν.Τ. αποτελεί ένδειξη επιδοκimasίας της γενικότερης οικονομικής συμπεριφοράς της τουρκικής κυβερνήσεως και, ταυτόχρονα, ενισχυτικό παράγοντα για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων.

VI. Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Η εξωστρέφεια της τουρκικής οικονομίας εκδηλώθηκε μεταπολεμικά σε τρεις τομείς : την εξαγωγή συνεχώς περισσότερων προϊόντων, την απασχόληση

εργατικού δυναμικού σε ξένες χώρες και την κατασκευή έργων υποδομής στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής. Η τελευταία αυτή μορφή δράσεως των Τούρκων στ εξωτερικό είναι και η πλέον πρόσφατη. Αναπτύχθηκε, κυρίως, την περίοδο 1980- 1983.

Η εμφάνιση τουρκικών τεχνικών επιχειρήσεων στο διεθνή στίβο υπήρξε μεν καθυστερημένη, αλλά προχώρησε με ραγδαίο ρυθμό μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους στρατιωτικούς (Σεπτέμβριος 1980). Ενώ το 1978 δρούσαν σε ξένες χώρες μόνο 22 τουρκικές εταιρείες κατασκευής έργων, το 1983 ο αριθμός τους έφτασε τις 283. Και ενώ τα έργα, που είχαν αναλάβει Τούρκοι, το 1980 είχαν συνολική αξία 2 δισεκ. δολλ., στο τέλος του 1983 έφτασαν τα 14 δισεκ. δολλ. Η Τουρκία σήμερα κατέχει διεθνώς την 8η θέση στην εκτέλεση έργων στο εξωτερικό. Η αρχή της τεχνικής δραστηριότητας της Τουρκίας στο εξωτερικό έγινε από τη Λιβύη, όπου συνέπεσε να είναι τουρκικής καταγωγής ο υπουργός Δημοσίων Έργων.

Η ραγδαία διείσδυση στον κατασκευαστικό χώρο της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής και ο επταπλασιασμός της αξίας των έργων μέσα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα δεν είναι η μόνη θεαματική επιτυχία των τεχνικών εταιρειών της Τουρκίας. Εντυπωσιακή πρόοδος σημειώθηκε και στο είδος των έργων που αναλαμβάνουν. Ενώ τα πρώτα χρόνια της εμφανίσεως τους στο διεθνές προσκήνιο οι τουρκικές επιχειρήσεις ενδιαφέρονταν, κυρίως, για τις απλούστερες κατασκευές, τα οδικά και τα οικοδομικά έργα, σήμερα το φάσμα των έργων που αναλαμβάνουν έχει επεκταθεί σε πολυπλοκότερες κατασκευές, όπως είναι τα διυλιστήρια, τα ενεργειακά έργα και οι εγκαταστάσεις καθαρισμού λυμάτων. Διαπιστώνεται σαφής ανιούσα στην εξειδίκευση τους.

Η πρόοδος αυτή εκδηλώνεται, φυσικά, και με υψηλότερη μέση αξία κατά κατασκευή. Αρκετά έργα έχουν κόστος 200-500 εκατ. δολ., το καθένα. Την πρώτη θέση καταλαμβάνουν τα έργα που εκτελούνται από τους Τούρκους στη Λιβύη και τη Σαουδική Αραβία, όπου συγκεντρώνεται τή μέγιστο μέρος της δράσεως των τουρκικών τεχνικών εταιρειών. Σημειώνουμε, ότι από το σύνολο του κόστους των υπό κατασκευή έργων κατά το 1985, που, ήταν 14,5 δισεκ. δολ. περίπου, το 60 % κάλυπταν τα έργα στη Λιβύη, το 30 % τα έργα στη Σαουδική Αραβία και μόνο το 10 % του συνόλου καταλάμβαναν όσα γίνονταν στις άλλες Αραβικές χώρες, με πρώτη το Ιράκ (7 %). Στη Λιβύη, ειδικότερα, απασχολούνται 110 τουρκικές εταιρείες.

Η ανάληψη έργων από τουρκικές τεχνικές εταιρείες στο εξωτερικό είχε και τη συνέπεια να χρησιμοποιηθεί μεγάλος αριθμός τούρκων τεχνικών, υπαλλήλων και κυρίως εργατών, έξω από την πατρίδα τους (περίπου 250000). Οι με-

τατοπίσεις αυτές ανθρώπινου δυναμικού από την Τουρκία στη Μέση Ανατολή και τη Βόρειο Αφρική αποτέλεσαν ένα αντιστάθμισμα της συρρικνώσεως του όγκου των τούρκων μεταναστών στη Δυτική Ευρώπη και κάποια ανακούφιση στο οξύ πρόβλημα της ανεργίας, καθώς και αντίβαρο στη σημαντική μείωση των μεταναστευτικών εμβασμάτων από τη Δυτική Γερμανία και τις άλλες χώρες, όπου διοχετεύτηκε το ρεύμα κατά τη δεκαετία του '60. Τα εμβάσματα των απασχολούμενων στα έργα της περιοχής, όπου δρουν οι τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες, έφτασαν το 1983 στο ύψος των 232,7 εκατ. δολλαρίων.

Η εντυπωσιακή εμφάνιση και η ραγδαία ανάπτυξη της δραστηριότητας των Τούρκων στα έργα αυτά παραλληλίζεται με εκείνη των τεχνικών επιχειρήσεων της Νοτίου Κορέας, οι οποίες πέτυχαν τα πρωτεία στον τομέα αυτό μέσα σε μικρό, επίσης, χρονικό διάστημα. Εξάλλου, όπως είναι ευνόητο, η άνοδος της συμμετοχής της Τουρκίας στα έργα της περιοχής αυτής προκάλεσε την ελάττωση του ποσοστού που καταλαμβάνουν άλλες χώρες, ανάμεσα στις οποίες και η Ελλάδα.

Εκεί που υπολείπεται η Τουρκία έναντι άλλων χωρών που έχουν μικρότερη συμμετοχή είναι ο τομέας μελέτης των έργων. Η τουρκική πρόοδος περιορίστηκε στον κατασκευαστικό τομέα. Σε σχέση με την Ελλάδα, ενώ στις κατασκευές η Τουρκία εμφανίζει μεγάλη υπεροχή, στις μελέτες υστερεί.

Η τεράστια ανάπτυξη της τεχνικής δραστηριότητας των Τούρκων στο εξωτερικό οφείλεται σε πολλούς λόγους, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι οι εξής :

- α. Η ύπαρξη μεγάλων περιθωρίων διαθέσεως ανθρώπινου δυναμικού που ζητούσε διέξοδο για απασχόληση και οι χαμηλές συγκριτικά αμοιβές με τις οποίες ικανοποιείται. Η αυξημένη προσφορά εργατών και υπαλλήλων - τεχνικών και διοικητικών-και, μάλιστα, χωρίς μεγάλες αξιώσεις για αμοιβές, διευκόλυνε τις τουρκικές τεχνικές επιχειρήσεις να επανδρωθούν και να έχουν ανταγωνιστικό κόστος. Έτσι, στις δημοπρασίες έργων, στις οποίες έπερναν μέρος, μπορούσαν να επικρατήσουν. Οι μισθοί των τούρκων εργατών είναι αισθητά χαμηλότερες (κατά 40%) από τις αμοιβές που πληρώνουν οι νοτιοκορεατικές τεχνικές εταιρείες στο προσωπικό τους.
- β. Οι δεσμοί που συνδέουν την Τουρκία με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Τους δεσμούς αυτούς, που είναι ιστορικοί, πολιτιστικοί και θρησκευτικοί, η τουρκική πολιτική φρόντισε να αξιοποιήσει. Το σπουδαιότερο έρεισμα υπήρξε, ασφαλώς, το ισλαμικό στοιχείο που ενώνει την Τουρκία με την όλη περιοχή. Σ' αυτό στηρίχθηκε η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων, οι οποίες δεν περιορίστηκαν στην προώθηση των

εμπορικών συναλλαγών. Επεκτάθηκαν στην προτίμηση των Τούρκων για την κατασκευή έργων υποδομής της αναπτυσσόμενης οικονομίας των χωρών που απόκτησαν μεγάλες δυνατότητες οικονομικής ανόδου, χάρη στις εξαγωγές του πετρελαίου που απότομα ανατιμήθηκε. Σημειώνουμε, ότι στις ιερές μωαμεθανικές περιοχές (Mecca, Medina) δεν επιτρέπεται η απασχόληση μη πιστών στο Μωάμεθ.

- γ. Η γειτνίαση της Τουρκίας με τις χώρες αυτές που συντελεί στην ισχυροποίηση των δεσμών. Η ευκολότερη επικοινωνία έχει ευνοϊκές επιπτώσεις τόσο στην ανάπτυξη των εμπορικών εξαγωγών προς τις χώρες της περιοχής, όσο και σε κάθε άλλου είδους δοσοληψίες μεταξύ τους. Το συγκριτικό αυτό πλεονέκτημα είχε τα ευνοϊκά του επακόλουθα στην απότομη αύξηση των εμπορικών συναλλαγών και την εξαγωγή υπηρεσιών κάθε είδους.
- δ. Ο παραπλήσιος τρόπος ζωής των Τούρκων με τους κατοίκους των χωρών της περιοχής αυτής. Το στοιχείο αυτό ήταν σπουδαίος παράγων για την εύκολη διαβίωση των μετακινουμένων Τούρκων προς αυτές. Η προσαρμογή τους δεν ήταν καθόλου δύσκολη, αντίθετα προς τους δυτικοευρωπαίους, οι οποίοι χρειάζονται να καταβάλουν μεγάλη προσπάθεια χωρίς κι' αυτή να καταλήγει σε προσαρμογή. Η ανοχή που δείχνουν οι δυτικοευρωπαίοι για να παραμείνουν στο εντελώς ξένο γι' αυτούς περιβάλλον είναι, συνήθως, για περιορισμένο χρονικό διάστημα, ενώ για τους Τούρκους είναι αρκετά εύκολη η εξοικείωση με το περιβάλλον και η σταθερότερη παραμονή.
- ε. Η συμπαράσταση της κυβερνήσεως, που ενθαρρύνει τις δραστηριότητες στο εξωτερικό των τούρκων επιχειρηματιών. Κίνητρα, με τα οποία ενισχύεται η επιχειρηματική δραστηριότητα τους, είναι η απαλλαγή τμήματος των κερδών από τη φορολογία, η δυνατότητα αναλήψεως των καταθέσεων τους σε συνάλλαγμα κ.ά. Στην κρατική αυτή συμπαράσταση οφείλεται, ασφαλώς, και η αποδοχή από τις ξένες τράπεζες των τουρκικών τραπεζικών εγγυήσεων.
- στ. Η συνεργασία σε κοινοπραξίες με ξένους τεχνικούς οίκους, οι οποίοι έχουν μεγαλύτερη εμπειρία στην κατασκευή έργων που χρειάζονται υψηλή τεχνολογία. Η σύμπραξη αυτή αποβαίνει επωφελής και για τις δύο πλευρές. Για τους Τούρκους, γιατί μπορούν, έτσι, να αποκτούν πρόσβαση στην ανάληψη πολυπλοκότερων έργων που απαιτούν προηγμένη τεχνολογία. Για τους ξένους, γιατί επωφελούνται από το χαμηλό κόστος εργασίας και από την προτίμηση, που δείχνουν στους Τούρκους οι χώρες της Μέσης Ανατολή και της Βόρειας Αφρικής. Οπωσδήποτε, χάρη στη σύμπραξη αυτή, η τουρκική πλευρά αποκτά εμπειρία σε δύσκολα έργα και, έτσι, μπορεί αργότερα

να ανάπτυξη αυτοδύναμη δράση. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός, ότι η αποκτηθείσα εμπειρία χρησιμοποιείται ήδη στην εκτέλεση στην Τουρκία έργων υψηλής τεχνολογίας.

Πρέπει, τέλος, να σημειώσουμε, ότι οι πολύ στενές σχέσεις της Τουρκίας με τις χώρες αυτές είχαν και το επακόλουθο να προταχθούν οι τουρκικές εταιρείες στην εξόφληση καθυστερημένων χρεών, ενώ άλλες ξένες επιχειρήσεις παραγκωνίστηκαν και στο θέμα αυτό.

Αλλά και με την Σοβιετική ένωση συνεργάζεται η Τουρκία στην εκτέλεση τεχνικών έργων σε Χώρες του 3ου Κόσμου.

VII. ΤΟ ΝΕΟ ΠΕΝΤΑΕΤΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ (1985-1989)

Η Τουρκία άρχισε να προγραμματίζει συστηματικά την πορεία της οικονομίας της από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Από το 1963 μέχρι το 1983 καταρτίστηκαν και εφαρμόστηκαν διαδοχικά τέσσερα πενταετή προγράμματα. Το νέα πρόγραμμα, που αναφέρεται στα έτη 1985-1989, εγκρίθηκε από το Τουρκικό Κοινοβούλιο τον Ιούλιο 1984. Το έτος αυτό, 1984, έμεινε έξω από τον πενταετή προγραμματισμό. Εκπονήθηκε όμως για το 1984 ένα μεταβατικό ενιαύσιο πρόγραμμα, προπαρασκευαστικό του νέου πενταετούς. Είναι ένα πρόγραμμα, με το οποίο επιδιώκεται η προετοιμασία της σταθεροποίησεως της τουρκικής οικονομίας, που αποτελεί τον κύριο στόχο του πενταετούς.

Τα τουρκικά προγράμματα οικονομικής αναπτύξεως έχουν, όπως όλα τα προγράμματα των δυτικών χωρών, ενδεικτικό χαρακτήρα. Οι φορείς της οικονομικής δραστηριότητας, δηλαδή, δεν εκτελούν επιτακτικά ό,τι προβλέπει το πρόγραμμα, αλλά προσανατολίζουν τις ενέργειες τους προς τους στόχους του, ενθαρρυνόμενα από τα κρατικά μέτρα (έργα υποδομής, κίνητρα κ.λ.π.) για σύμμορφη συμπεριφορά. Μόνο για το δημόσιο τομέα της οικονομίας το πρόγραμμα έχει επιτακτικό χαρακτήρα, αφού οι φορείς των δημοσίων υπηρεσιών και των κρατικών οργανισμών έχουν υποχρέωση για πλήρη συμμόρφωση στις προδιαγραφές του προγράμματος.

Κύριοι στόχοι του νέου προγράμματος είναι : α) η αναδιανομή του εισοδήματος, β) τα έργα οικονομικής υποδομής, γ) η ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων, δ) η κατάργηση των εμποδίων που υφίστανται, ακόμη, στις εξωτερι-

κές συναλλαγές, και ε) η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των τουρκικών προϊόντων στις ξένες αγορές.

Το πρόγραμμα προβλέπει την εκτέλεση μεγάλων έργων. Ανάμεσα στα έργα αυτά πρωτεύουν τα ενεργειακά, όπως είναι το μεγάλο φράγμα Αττατούρκ, το αρδευτικό της νοτιοανατολικής περιοχής της Ανατολίας και η εγκατάσταση της πρώτης μονάδας πυρηνικής ενέργειας, και τα συγκοινωνιακά, ανάμεσα στα οποία είναι η δεύτερη γέφυρα του Βοσπόρου.

Άλλοι στόχοι είναι η συμβολή στη λύση του στεγαστικού προβλήματος των οικογενειών μέσου και χαμηλού εισοδήματος, με την δραστηριοποίηση ενός ειδικού οργανισμού που ιδρύθηκε πρόσφατα, του Κεφαλαίου Οικισμού, η αναδιοργάνωση της πίστωσης και της κεφαλαιαγοράς με πρόβλεψη τη δημιουργία προϋποθέσεων για τη μετατρεψιμότητα της τουρκικής λίρας, η προώθηση των εξαγωγών και, ειδικότερα, των μετάλλων και ορυκτών (βορικού άλατος, χρωμίου, μαρμάρων, περλίτου, μαγνησίου κ.λ.π.), η κάλυψη των εσωτερικών αναγκών από την εγχώρια παραγωγή μετάλλων (σιδήρου, χαλκού, μολύβδου, θείου και φωσφάτων) και η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων και προηγμένης τεχνολογίας.

Αναμενόμενες εξελίξεις από την εφαρμογή του νέου πενταετούς προγράμματος για την τουρκική οικονομία είναι :

- α. Μέσος ετήσιος ρυθμός αναπτύξεως 6,3 % κλιμακούμενος χρονικά από 5,3 % (1985) μέχρι 7,1 % (1989). Η έναρξη με ποσοστό 5,3 % θεωρείται ρεαλιστική, γιατί ήδη το 1984 η άνοδος ήταν 5,9 %, δηλαδή ο ρυθμός ήταν αισθητά αυξημένος σε σχέση με το 1983 που περιορίστηκε στο 3,3 %. Το 1985 φαίνεται ότι θα διαμορφωθεί γύρω στο 5 %.
- β. Οι ετήσιοι ρυθμοί ανόδου του εθνικού εισοδήματος κατά τομείς αναλύονται ως εξής : Πρωτογενής τομέας 3,6 %, δευτερογενής 7,3 %, (ειδικότερα η ενέργεια 11,2%) και τριτογενής 6,1 %. Σημειώνουμε, ότι ήδη κατά την περίοδο 1981 - 1984 η τουρκική βιομηχανία αναπτύχθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 7,5 %. Εφ' όσον πραγματοποιηθούν οι ρυθμοί αυτοί ανόδου κατά τομείς, αναμένονται και ορισμένες μεταβολές στη συμμετοχή των τομέων στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν. Ο πρωτογενής τομέας θα συμμετέχει με ποσοστό 15,5 % στο σύνολο το 1989 από το 17,7 % του 1984, ο δευτερογενής με 33,7 % (1989) από 31,9 % (1984) και ο τριτογενής με 50,8 % (1989) από 50,4 % (1984).
- γ. Η προβλεπόμενη ταχεία αύξηση του Α.Ε.Π- πιστεύεται, ότι θα επιτρέψει αύξηση της αποταμιεύσεως κατά 10 % (μέσο ετήσιο όρο).

- δ. Οι επενδύσεις κατανέμονται ως εξής : πρωτογενής τομέας 11,4%, δευτερογενής 41,9 % και τριτογενής 46,7 %. Η ετήσια άνοδος θα είναι : 10,85 % για τις ιδιωτικές επενδύσεις και 6,77 % για τις δημόσιες επενδύσεις. Προβιάδισμα δίνεται στις επενδύσεις στη γεωργία, τη βιομηχανία και τις μεταφορές. Υπολογίζεται, ότι θα επενδυθούν, κατά την πενταετή περίοδο 1985 - 1989, 15.100 δισεκατ. τουρκικές λίρες που αντιστοιχούν σε 43 δισεκ. δολλ. με κύριες κατευθύνσεις τη βιομηχανία (20,9 %), τις συγκοινωνίες (18,6 %), τον οικισμό (15,2%) και την ενέργεια (14,9%).
- ε. Η αύξηση των εξαγωγών προβλέπεται να κινηθεί με ετήσιο ρυθμό 15,7 %. Έτσι το 1989 η αξία των εξαγωγών υπολογίζεται, ότι θα φτάσει σε 11,6 δισεκ. δολλ. (σε τιμές του 1983). Οι εισαγωγές θα αυξάνονται μεν με ασθενέστερο ρυθμό (8,2 %), αλλά θα υπερβαίνουν τις εξαγωγές στο τέλος της πενταετίας της πενταετίας (15,4 δισεκ. δολλ.). Συνεπώς το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου το 1989 υπολογίζεται ότι θα ανέλθει σε 3,8 δισ. δολλ.
- στ. Οι εξελίξεις αυτές των δύο σκελών του εμπορικού ισοζυγίου θα προκαλέσουν διεύρυνση του ελλείμματος του από 2,9 δισεκ. δολλ. σε 3,8. Χάρη όμως στη συμβολή των καθαρών αδήλων πόρων, που υπολογίζονται σε 3 δισεκ. δολλ., το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών θα συμπειστεί, ώστε να είναι μάλλον εύκολο να υπερκαλυφθεί από την καθαρή εισροή κεφαλαίων που θα εισρεύσουν για επένδυση και σε μορφή δανείων και πιστώσεων.
- ζ. Το εξωτερικό χρέος της Τουρκίας, το οποίο προσεγγίζει ήδη να φθάσει τα 20 δισεκ. δολλ., προβλέπεται ότι μέσα στην πενταετία θα αυξηθεί κατά 7,3 δισεκ. δολλάρια.
- η. Θεσπίζονται κίνητρα, τα οποία πιστεύεται ότι θα συντελέσουν στην ανάπτυξη των επενδύσεων και των εξαγωγών, στην προσέλκυση ξένου κεφαλαίου και στην άνοδο της παραγωγικότητας. Τα ειδικά, ενισχυμένα, κίνητρα, που τέθηκαν σε εφαρμογή για την προσέλκυση αραβικών επιχειρήσεων και κεφαλαίων διατηρούνται.
- θ. Προβλέπεται βαθμιαία διεύρυνση του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας με βάση την προγραμματισμένη ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν πολύ χαμηλή παραγωγικότητα και μεγάλα ελλείμματα. Η επιδίωξη αυτή, μαζί με τα διάφορα μέτρα ενισχύσεως της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δείχνει κατεύθυνση προς την ελεύθερη οικονομία. Ήδη αποκρατικοποιήθηκαν οι «Τουρκικές Αερογραμμές» και επίκειται η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων τηλεπικοινωνιών και ηλεκτρισμού. Υπολογίζεται, ότι τα έσοδα από τις αποκρατικοποιήσεις θα φθάσουν τα 3 δισεκατ. δολλάρια μέσα στο 1985.

- ι. Προσδοκάται συμπίεση του πληθωρισμού σε 10%. Ο στόχος αυτός όμως δε φαίνεται εφικτός, γιατί ήδη το 1984 ο ρυθμός του πληθωρισμού σημείωσε σοβαρή άνοδο. Σε σχέση με το 1983, αντί να μειωθεί, αυξήθηκε σημαντικά, περίπου διπλασιάστηκε. Το 1985 όμως ο πληθωρισμός σημείωσε αρκετή κάμψη.
- ια. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην παραγωγή ορισμένων προϊόντων που αποτελούν βασικά στοιχεία για τα έργα υποδομής. Έτσι, προγραμματίζεται η παραγωγή του λιγνίτη να φτάσει τα 50,9 εκατ. τον. (1989) από τα 20,3 εκατ. (1984), του τσιμέντου σε 25,1 εκατ. τον. από 13,6 και του χάλυβα σε 7,5 από τα 3,9 εκατ. τόνους. Εκεί όμως που αναμένεται αληθινή επαναστατική ανάπτυξη της παραγωγής είναι στην ενέργεια. Προβλέπεται οι 2,400 εκατ. κιλοβατώρες του 1983 να γίνουν 50.700 το 1989.
- ιβ. Ο πληθυσμός προβλέπεται να αυξάνεται με ετήσιο ρυθμό 2,1 %, έτσι, τα 49,7 εκατ. του 1983 θα φτάσουν 54,3 εκατ. το 1989.
- ιγ. Η εκπαίδευση προσδοκάται να λάβει μεγάλη ανάπτυξη. Όλα τα παιδιά που έχουν ηλικία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση θα φοιτούν στο δημοτικό σχολείο (100 %). Στη μέση εκπαίδευση (γυμνάσιο, λύκειο) θα υπάρχει συμμετοχή 20% και στην ανωτάτη 18,8%.
- ιδ. Η ανεργία, ως απόλυτο μέγεθος και ως ποσοστό στον ενεργό πληθυσμό, δεν ελπίζεται να σημειώσει αξιόλογη μεταβολή, γιατί η ταχεία αύξηση του πληθυσμού συνεπάγεται είσοδο στην αγορά της εργασίας 400.000 ατόμων κάθε χρόνο. Προσδοκάται μεν η δημιουργία 1,5 εκατ. νέων θέσεων εργασίας κατά την διάρκεια της εφαρμογής του πενταετούς προγράμματος, αλλ' αυτό δεν είναι αρκετό για την ελάττωση των ανέργων που επισήμως υπολογίζονταν 16,5% στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού (1984)
- ιε. Προβλέπεται η επέκταση της κοινωνικοασφαλιστικής προστασίας, η οποία είναι, ακόμη και τώρα, ανεπαρκής.
- ιστ. Ιδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται για την ποιοτική βελτίωση της παραγωγής, καθώς και για την καλλιτέρευση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών
- ιδ. Προγραμματίζεται (και ήδη πραγματοποιήθηκε) η θέση σε εφαρμογή του Φόρου Προστιθεμένης Αξίας κατά την διάρκεια της πενταετούς περιόδου του προγράμματος.
- ιη. Η αναμενόμενη οικονομική άνοδος πιστεύεται, τέλος, ότι θα επιτρέψει την ικανοποίηση του αιτήματος της Τουρκίας για ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Πέραν όμως από την ικανότητα της να προσεγγί-

σει το επίπεδο των χωρών μελών της ΕΟΚ, η Τουρκία προβάλλει και τη δυνατότητα της να διαδραματίσει ρόλο γέφυρας μεταξύ ΕΟΚ και ισλαμικών χωρών.

VIII. ΤΟΥΡΚΙΑ - Ε.Ο.Κ.

Η Τουρκία, αν και είναι από εθνολογική και γεωγραφική άποψη ασιατική χώρα, θεωρείται, από την πολιτική άποψη, ευρωπαϊκή και μετέχει στις Οργανώσεις των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και γενικότερα, του Δυτικού Κόσμου. Με τα πολιτικά αυτά κριτήρια, έγινε μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, του ΝΑΤΟ και του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (Ο.Ε.Ο.Σ.) και στη συνέχεια του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ). Όταν όμως τα περισσότερα κράτη-μέλη του Ο.Ε.Ο.Σ. συνασπίστηκαν σε Οργανώσεις συνεκτικότερης οικονομικής συμπράξεως, την ΕΟΚ και την ΕΖΕΣ, η Τουρκία, όπως και η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιρλανδία και η Ισλανδία, έμεινε έξω απ' αυτές.

Πρώτη η Ελλάδα επωφελήθηκε από τη διάταξη του άρθρου 138 της Συνθήκης της Ρώμης του 1957, που ίδρυσε την ΕΟΚ, και ζήτησε την σύνδεση της με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Έτσι, ύστερα από μακρές διαπραγματεύσεις, η Ελλάδα πέτυχε τη σύνδεση της με την ΕΟΚ (1961), η οποία και τέθηκε σε ισχύ το 1962.

Την οδό που ακολούθησε η Ελλάδα, διάλεξε και η Τουρκία μετά δύο χρόνια. Και η Τουρκία, δηλαδή, συνδέθηκε με την ΕΟΚ το 1963 με χρόνο ενάρξεως λειτουργίας της συμφωνίας το 1964. Βέβαια, η χώρα μας, έκαμε και το τελικό βήμα. Το 1979 πέτυχε την ένταξη στην ΕΟΚ και από το 1981 τέθηκε σε εφαρμογή η Συνθήκη των Αθηνών, σύμφωνα με την οποία η Ελλάδα είναι πλήρες μέλος της Ε.Ο.Κ., ισότιμο με τα ιδρυτικά της κράτη - μέλη. Εννοείται, ότι και η Τουρκία αποβλέπει στον ίδιο στόχο, να γίνει μέλος της ΕΟΚ, μόλις το επιτρέψουν οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της. Και ήδη άρχισε να κινείται προς την κατεύθυνση αυτή.

Αξίζει να κάνουμε μια σύντομη περιγραφή του περιεχομένου της συμφωνίας συνδέσεως της Τουρκίας με την ΕΟΚ. Στη συμφωνία αυτή προβλέπονται τρεις φάσεις για την εφαρμογή της.

Η πρώτη φάση χαρακτηρίστηκε ως προπαρασκευαστική και καλύπτει την περίοδο 1964-1973. Οι σκοποί της φάσεως αυτής ήταν: ο εκσυγχρονισμός

της τουρκικής γεωργίας, η προώθηση της βιομηχανικής αναπτύξεως, η βελτίωση της υποδομής της χώρας κ.λ.π. Έτσι, εκρίθη, ότι μπορεί να αποκτήσει η Τουρκία σταθερότερη βάση για την οικονομική της ανάπτυξη, καθώς και δυνατότητα παραχωρήσεως δασμολογικών εκπτώσεων στα κράτη-μέλη της ΕΟΚ. Σ' αυτή τη φάση δόθηκαν στην Τουρκία από την ΕΟΚ, αφενός, δασμολογικές εκπτώσεις στα σπουδαιότερα εξαγωγίμα προϊόντα της (καπνός, σταφίδα, ξηροί καρποί) και, αφετέρου, οικονομικές ενισχύσεις για την προώθηση της εθνικής οικονομίας της χώρας.

Στη δεύτερη φάση, που χαρακτηρίστηκε ως μεταβατική, προβλέφθηκε βαθμιαία πρόοδος για μια τελωνειακή ένωση ΕΟΚ - Τουρκίας, η οποία αποτελεί και τον κύριο στόχο της συμφωνίας συνδέσεως. Η φάση αυτή περιλαμβάνει δύο περιόδους. Μία 12 ετών και μία άλλη 22 ετών. Μέσα στις περιόδους αυτές προγραμματίστηκε κλιμακωτή μείωση των τελωνειακών δασμών και των ποσοτικών περιορισμών, που αναφέρονται στα εισαγόμενα προϊόντα από τα κράτη - μέλη της ΕΟΚ, τα οποία όμως έχουν αναλάβει την υποχρέωση να καταργήσουν εντελώς τους δικούς τους δασμούς και ποσοτικούς περιορισμούς για τις τουρκικές εξαγωγές με λίγες εξαιρέσεις (για ορισμένα βιομηχανικά και γεωργικά είδη).

Λεπτομέρειες για τη διαδικασία της πραγματοποιήσεως του δασμολογικού αφοπλισμού καθορίστηκαν σ' ένα πρόσθετο πρωτόκολλο, που υπογράφηκε από τα δύο μέρη στις Βρυξέλλες (23-11-1970) και άρχισε να ισχύει από την 1-1-1973. Την ίδια ημερομηνία υπογράφηκε μία άλλη συμφωνία που επεκτείνει το πεδίο της τελωνειακής ενώσεως στα προϊόντα του άνθρακα και του χάλυβα (στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινοπραξίας Άνθρακος και Χάλυβος).

Η τρίτη φάση αναφέρεται στην εναρμόνιση (και προσέγγιση) της οικονομικής πολιτικής της Τουρκίας στην κοινοτική πολιτική, καθώς και στην πραγματοποίηση της ελευθερίας της διακινήσεως προσώπων και υπηρεσιών. Η εκπλήρωση των υποχρεώσεων αυτών από μέρους της Τουρκίας θα αποτελέσει, κατά τη συμφωνία συνδέσεως, τη δικαιολογική βάση για μελλοντική ένταξη της χώρας αυτής στην ΕΟΚ ως οργανικού μέλους της.

Η συμφωνία συνδέσεως προβλέπει την ίδρυση τεσσάρων μικτών συλλογικών οργάνων. Αυτά είναι : 1) Το Συμβούλιο Συνδέσεως, που έχει ως έργο τη διατύπωση συστάσεων και, σε ορισμένες περιπτώσεις, την έκδοση αποφάσεων. Αποτελείται από εκπροσώπους των δύο πλευρών και συνέρχεται μια φορά, τουλάχιστον, κάθε χρόνο. 2) Η Επιτροπή Συνδέσεως, που συγκροτείται από ανωτάτους υπαλλήλους των δύο μερών και προετοιμάζει την εργασία του Συμβουλίου Συνδέσεως. 3) Η Μικτή Κοινοβουλευτική Επιτροπή, που αποτελείται από 18 μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και 18 μέλη της Μεγάλης

Εθνοσυνελεύσεως της Τουρκίας και έχει αρμοδιότητα, αφενός, να διατυπώνει συστάσεις και, αφετέρου, να συζητεί την ετήσια έκθεση που της υποβάλλει το Συμβούλιο Συνδέσεως για τις δραστηριότητες τους, και 4) Η Επιτροπή Τελωνειακής Συνεργασίας, μικτής συνθέσεως επίσης, που βοηθεί το Συμβούλιο σε δασμολογικά θέματα.

Σχετικά με τη χρηματοδότηση της Τουρκίας από την Ε.Ο.Κ. υπογράφηκε μια σειρά πρωτοκόλλων, με βάση δε αυτά, η Χώρα έλαβε μεγάλα ποσά ενισχύσεων, μολονότι δεν υπήρξε πάντοτε συνεπής στις υποχρεώσεις της για τις δασμολογικές εκπτώσεις στα εισαγόμενα προϊόντα από κράτη - μέλη της Ε.Ο.Κ.

Τέλος, η συμφωνία συνδέσεως Τουρκίας - Ε.Ο.Κ. και το πρόσθετο ειδικό πρωτόκολλο περιλαμβάνουν διατάξεις σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργατών, που προβλέπεται να πραγματοποιηθεί σταδιακά μεταξύ 1-12-1970 και 1-12-1986. Επίσης, συμφωνήθηκε, ότι οι Τούρκοι εργάτες θα έχουν προτεραιότητα στις προσλήψεις για απασχόληση, ύστερα από τους υπηκόους των κρατών - μελών και πριν από τους πολίτες τρίτων χωρών. Έγινε πρόβλεψη, ακόμη, και για την κοινωνικοασφαλιστική προστασία των τούρκων εργατών με ρυθμίσεις που θα κάμνει το Συμβούλιο Συνδέσεως. Το 1980 υπογράφηκε νέα συμφωνία μεταξύ ΕΟΚ και Τουρκίας με αντικείμενο την κατάργηση των δασμών στις εισαγωγές των τουρκικών προϊόντων μέχρι το 1987 και την ειδική μεταχείριση της Τουρκίας στον αγροτικό τομέα. Στην πράξη όμως συνήντησε πρόσκομμα η εφαρμογή τόσο του πρωτοκόλλου του 1970 όσο και της συμφωνίας του 1980 για τους γνωστούς λόγους πολιτικής φύσεως.

Στις εμπορικές συναλλαγές της Τουρκίας, τα κράτη - μέλη της Ε.Ο.Κ. ήσαν ανέκαθεν οι πρώτοι πελάτες και προμηθευτές της. Με τις αμοιβαίες δασμολογικές εκπτώσεις, που παραχωρήθηκαν από τη συμφωνία συνδέσεως, οι εμπορικές δσοληψίες Τουρκίας - Ε.Ο.Κ. διευρύνθηκαν, αλλά κατά άνισο τρόπο. Αυξήθηκαν πολύ περισσότερο οι εξαγωγές της Ε.Ο.Κ. προς την Τουρκία από τις τουρκικές εξαγωγές στις χώρες της Κοινότητας, μολονότι οι κοινοτικές δασμολογικές παραχωρήσεις ήταν πολύ μεγαλύτερες από τις τουρκικές. Αυτό προφανώς συνέβη λόγω της χαμηλής ανταγωνιστικότητας της τουρκικής παραγωγής.

Χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης μεταχείρισεως της Τουρκίας από την Ε.Ο.Κ. είναι τα εξής :

- α. Το ξεχωριστό ενδιαφέρον της **Ε.Ο.Κ.** για την ανόρθωση της τουρκικής οικονομίας έχει εκδηλωθεί με ουσιαδεις κοινοτικές οικονομικές ενισχύ-

σεις και με μεγάλα δάνεια από μια σύμπραξη (consortium) των πλουσιότερων κρατών - μελών της Ε.Ο.Κ., στην οποία μετέχουν και οι Η.Π.Α.

- β. Απέναντι στο στρατιωτικό πραξικόπημα του Σεπτεμβρίου 1980 και τη δικτατορία που επεβλήθη στην Τουρκία, η Ε.Ο.Κ. έδειξε αρκετή επιείκεια, αφού δεν πάγωσε αμέσως τη συμφωνία συνδέσεως, όπως έκαμε στην αντίστοιχη ελληνική περίπτωση το 1967. Όπως ελέγχθη, η Ε.Ο.Κ. έδειξε «κατανόηση», και επιφυλάχθηκε μόνο να περιμένει τις εξελίξεις. Ήδη όμως αρχίζουν να λαμβάνουν μέτρα που οδηγούν σε κάποια μορφή παγώματος της συμφωνίας συνδέσεως.
- γ. Η Ε.Ο.Κ., παράλληλα με την οικονομική σύμπραξη, έχει αναπτύξει με την Τουρκία και σχέσεις στενής πολιτικής συνεργασίας, ύστερα από σχετική σύσταση της Μικτής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής που έγινε στη σύνοδο της στη Νίκαια (25-28 Ιουνίου 1976).
- δ. Όταν η Ελλάδα υπέβαλε την αίτηση για την ένταξη της στην Ε.Ο.Κ. (1975) και η Τουρκία εξέφρασε την ανησυχία της μήπως το νέο μέλος θα αντιδρούσε σε δική της αίτηση για είσοδο της στην Ε.Ο.Κ., έλαβε διαβεβαιώσεις ότι δεν πρέπει να φοβείται ένα τέτοιο ενδεχόμενο.
- ε. Για να τηρηθεί κάποια ισορροπία στη μεταχείριση από την Ε.Ο.Κ. της Ελλάδος και της Τουρκίας, και μετά την προσχώρηση της πρώτης στην Κοινότητα, έγιναν στην Τουρκία κοινοτικές παραχωρήσεις ευρύτερες από κείνες που αντιστοιχούν στο γράμμα και στο πνεύμα της συμφωνίας συνδέσεως Τουρκίας - Ε.Ο.Κ.

Παράλληλα όμως στην ευνοϊκή αυτή στάση της ΕΟΚ προς την Τουρκία, λαμβάνονται ειδικά περιοριστικά μέτρα σε βάρος των τουρκικών εξαγωγών προς την Κοινότητα, όπως έγινε πρόσφατα (1985) με την επιβολή αυστηρών περιορισμών στις εισαγωγές ειδών ενδύσεως από την Τουρκία, που είναι ο σημαντικότερος προμηθευτής τέτοιων ειδών από το εξωτερικό.

ΙΧ. ΕΛΛΑΣ - ΤΟΥΡΚΙΑ

Οι ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις είναι σήμερα πολύ υποβαθμισμένες σε σύγκριση με τις σχέσεις που είχαν οι δύο χώρες στο παρελθόν. Συγκριτικά με τις σχέσεις που έχει η Ελλάδα με τις άλλες χώρες της περιοχής η διαφορά είναι τεράστια. Βασικό αίτιο της συρρικνώσεως των εμπορικών συναλ-

λαγών και των γενικότερων οικονομικών δοσοληψιών είναι η πολιτική ένταση που οξύνθηκε μεταπολεμικά και, ιδιαίτερα, από την εμφάνιση στο διεθνές προσκήνιο του κυπριακού προβλήματος και των αξιώσεων της Τουρκίας στο χώρο του Αιγαίου πελάγους.

Ενώ είχε πιστευτεί, ότι, με τις συμφωνίες που έκαναν οι δύο μεγάλοι ηγέτες, Ελ. Βενιζέλος και Κεμάλ Αττατούρκ, θα λησμονιόνταν οι παλιές διενέξεις και θα ανέτελλε νέα εποχή θερμών σχέσεων σ' όλους τους τομείς και ενώ επιδιώχτηκε η στενότερη επαφή των δύο λαών, στον οικονομικό δε τομέα ακόμη και τελωνειακή ένωση, αναξωπύρωσαν τις αντιθέσεις ορισμένα γεγονότα και κυρίως η προβολή του κυπριακού, τα γεγονότα της Κωνσταντινουπόλεως του 1955, η εισβολή και η κατοχή της Βόρειας Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα και οι διαφορές γύρω από το Αιγαίο Πέλαγος.

Οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας είναι, τώρα, εξαιρετικά περιορισμένες, το δε ισοζύγιο έντονα ελλειμματικό για την Ελλάδα. Στο σύνολο των ελληνικών εισαγωγών και εξαγωγών η τουρκική συμμετοχή εμφανίζεται ασήμαντη (στις εισαγωγές 0,1-0,3% και στις εξαγωγές 0,4-0,8%).

Ένας λόγος, βέβαια, του χαμηλού επιπέδου των εμπορικών ανταλλαγών είναι η ομοιογένεια της παραγωγής των δύο χωρών. Κύριο όμως αίτιο είναι η παρεμβολή διοικητικών και άλλων προσκομμάτων. Η συμφωνία, με βάση την οποία ενεργούνται οι συναλλαγές, είναι εντελώς ξεπερασμένη (3 Νοεμβρίου 1954). Εξάλλου, μετά την ένταξη της Ελλάδος στην Ε.Ο.Κ., δεν υπογράφηκε διμερής προτιμησιακή συμφωνία, όπως έγινε με άλλες χώρες.

Η κακή πορεία των οικονομικών σχέσεων των δύο χωρών έφτασε στο σημείο να διακοπούν (από το 1978) οι εμπορικές αποστολές μεταξύ τους, καθώς και η αμοιβαία συμμετοχή στις διεθνείς εμπορικές εκθέσεις που οργανώνονται (της Τουρκίας στην έκθεση της Θεσσαλονίκης και της Ελλάδος στην έκθεση της Σμύρνης), να ματαιωθεί δε και η ίδρυση Ελληνοτουρκικού Επιμελητηρίου στην Αθήνα.

Οπωσδήποτε, καταβάλλεται κάποια προσπάθεια συνεργασίας σε ορισμένους τομείς, και, κυρίως, στον τουριστικό και τον πολιτιστικό, ενώ, παράλληλα, γίνονται και μερικά ανοίγματα για την αναζωογόνηση των εμπορικών σχέσεων (π.χ. η Τουρκία είχε συμμετοχή στην έκθεση Θεσσαλονίκης το 1981) και τη διευκόλυνση των επισκέψεων (π.χ. κατάργηση από την Τουρκία της θεωρήσεως των ελληνικών διαβατηρίων, το 1984). Εξάλλου, το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών διατηρεί Τμήμα Τουρκίας, το οποίο μελετά τα θέματα των εμπορικών σχέσεων με την Τουρκία και προτείνει μέτρα συντελε-

στικά της αναπτύξεως των συναλλαγών, όπως είναι η υπογραφή διμερούς προτιμυσιακής συμφωνίας στα πλαίσια της εντάξεως της Ελλάδος στην Ε.Ο.Κ., με αντάλλαγμα την άρση εμποδίων της προωθήσεως προς την Τουρκία ελληνικών προϊόντων.

Αλλά και ξένοι ενδιαφέρονται να συντελέσουν στην προώθηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Αναφέρουμε, ότι πέρυσι (6-7 Απριλίου 1984) οργάνωθηκε στην Αθήνα ειδικό σεμινάριο με πρωτοβουλία του Γερμανικού Πολιτιστικού και Εκπαιδευτικού Ιδρύματος σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Ruhr-Bochum, στο οποίο έλαβαν μέρος Γερμανοί Έλληνες, και Τούρκοι επιστήμονες, δημοσιογράφοι κ.λ.π. Στις συζητήσεις που έγιναν επικράτησε η ιδέα, ότι η σύσφιξη των πολιτιστικών δεσμών θα ήταν συντελεστικός παράγοντας για την ανάπτυξη των γενικότερων σχέσεων, και, ιδιαίτερα, των οικονομικών.

Τα μεγέθη των εισαγωγών και εξαγωγών μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας παρουσιάζονται με μεγάλες διαφορές στις στατιστικές των δύο χωρών. Πάντως, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα και των δύο πλευρών, ενώ μέχρι το 1978 οι ελληνικές εισαγωγές από την Τουρκία ήταν μικρότερης αξίας σε σχέση με τις εξαγωγές ελληνικών προϊόντων προς την Τουρκία και διαμορφωνόταν ευνοϊκό για τη χώρα μας εμπορικό ισοζύγιο, από τότε συμβαίνει το αντίστροφο, δηλαδή οι τουρκικές εξαγωγές στην Ελλάδα ξεπερνούν τις ελληνικές στην Τουρκία. Το 1983 έκλεισε με έλλειμμα για την Ελλάδα 12 εκατ. δολλ. Στην πραγματικότητα το έλλειμμα αυτό είναι πολύ μεγαλύτερο γιατί πολλές τουρκικές εξαγωγές γίνονται μέσω τρίτων χωρών (π.χ. της Δυτ. Γερμανίας) για να αποφεύγονται τα υφιστάμενα εμπόδια (ποσοστώσεις και άλλα). Έτσι, το έλλειμμα της Ελλάδος εμφανίζεται στις τουρκικές στατιστικές 115,5 εκατ. δολλ. για το 1983.

Το εμπορικό αυτό έλλειμμα σε βάρος της χώρας μας μεγαθύνεται, όταν προστεθεί το έλλειμμα του ελληνοτουρκικού τουριστικού ισοζυγίου, το οποίο το 1982 έφτασε το 1,2 εκατ. δολλ. Είναι, πράγματι, πολύ περισσότεροι οι Έλληνες τουρίστες που πάνε στην Τουρκία(κυρίως στην Κωνσταντινούπολη) από τους Τούρκους που έρχονται στην Ελλάδα.

Οι εξαγωγές της Ελλάδος περιλαμβάνουν κυρίως χημικά προϊόντα, προϊόντα πετρελαίου σιδήρου, χάλυβα και πλαστικά, οι δε εισαγωγές από την Τουρκία κλωστοϋφαντουργικά και αλιευτικά προϊόντα, οπωροκηπευτικά και βαμβάκι.

Σύμφωνα όμως με τα τελευταία στοιχεία, οι εξαγωγές από την Ελλάδα σημείωσαν εξαιρετική άνοδο κατά το 1984, σχεδόν τετραπλασιάστηκαν, όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα III.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ

Ελληνοτουρκικές Εμπορικές συναλλαγές
(σε δολάρια)

	<u>Εισαγωγές</u>	<u>Εξαγωγές</u>
1982	18.176.725	9.571.908
1983	28.801.092	15.145.845
1984	29.132.312	56.411.601

Ενώ τα έτη 1982 και 1983 η αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία ήταν γύρω στο 50 % της αξίας των τουρκικών εξαγωγών προς την Ελλάδα, το 1984 αντιστράφηκε *απότομα* η σχέση των δύο μεγεθών. Οι ελληνικές εξαγωγές είχαν σχεδόν τετραπλασιασθεί σε σχέση με το 1983, ήταν δε σχεδόν διπλάσιες σε αξία από τις τουρκικές εξαγωγές προς την Ελλάδα. Πρώτο είδος στις εξαγωγές προς την Τουρκία το 1984 ήταν τα κονσερβοποιημένα λαχανικά, των οποίων η αξία πλησίασε τα 14 δισ. δολ.

Η πολύ χαμηλή στάθμη των ελληνοτουρκικών συναλλαγών και η έντονη ελλειμματικότητα για την Ελλάδα μόνο σε περιορισμένο μέτρο μπορούν να βελτιωθούν με πολιτιστικού χαρακτήρα σχέσεις και με οικονομικής φύσεως διευθετήσεις. Αντίθετα, η χαλάρωση της εντάσεως στις πολιτικές διενέξεις θα φέρει ουσιαστικότερα αποτελέσματα. Αν, μάλιστα, γίνει και συστηματική έρευνα για την εξακρίβωση των αμοιβαίων εισαγωγικών αναγκών, η επέκταση των συναλλαγών και η εξισορρόπηση τους θα είναι ασφαλέστερη.